

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2012. március / XXIV. évfolyam 3. szám

Szombat

E
S
K
Ü
V
Ő

H
Á
Z
A
S
S
Á
G

Kérjük, ajánld adód 1%-át a zsidó közélet és kultúra fórumának, a Szombatnak!

Mit támogatsz, ha a Szombatot támogatsz?

Azt a lapot és online magazint,
amely az egyetlen független szellemiségű,
közéleti és kulturális magyar zsidó lap

- tájékoztat és véleményt mond a világról, Izraelről és a magyar politika híreiről
- küzd a zsidó- és Izrael-ellenes előítéletekkel szemben
- előadásokat szervez zsidó történelemről, vallásról, irodalomról, színházról, filmről
- szervezője a Szombat Szalonoknak, ahol a lap olvasói írókkal, művészekkel, közéleti személyiségekkel találkozhatnak és beszélgethetnek.

Ha Te is részese akarsz lenni az értékeinknek,
mellékelj adóbevallásodhoz a nyilatkozatot,
amelyben kijelented, hogy adód 1%-át
a **18165850-1-42 adószámú szervezetnek**
ajánlod fel. Döntéseddel nagyban segíted
a Szombat folyamatos munkáját!
Támogatásodat előre is köszönik
a Szombat szerkesztői

AZ ODEON LLOYD MOZI
MINDEN NAP VÁRJA
A SZOMBAT OLVASÓIT
AZ ÚJLIPÓTVÁROS SZÍVÉBEN

Szombat Filmklub minden hónap utolsó csütörtökén 18 óra 30 perctől! Filmek a toleranciáról, befogadásról és az együttélés kérdéseiről.

KÖVETKEZŐ FILMKLUB - MÁRCIUS 29., 18:30

A REND ÓRE

színes, feliratos, izraeli filmdráma,
105 perc, 2011

Áprilisi Klub időpontja: ÁPRILIS 26., 18:30

NADER ÉS SIMIN - Egy elválás története

Nemzeti
Kulturális
Alap

Jonathan Garfinkel
A JERUZSÁLEM-PROJEKT
FORDÍTOTTA: VÁRADI PÉTER

„Átvágni a viharon;
van ebben valami
felszabadító.”

A Jeruzsálem-projekt
(JAK – L'Harmattan Kiadó,
362 oldal, 3200 Ft)

JONATHAN GARFINKEL (Toronto, Kanada)
2012. március 21-én 18 órától
az Alexandra Pódiumon olvas fel és
dedikálja önéletrajzi utazóregényét.

Canada Council
for the Arts

MENTŐ ÉS ÁLDOZAT

2012. MÁRCIUS 27. • KEDD, 16:00 ÓRÁTÓL

Carl Lutz

„Sokak tekintetével kell látnom, hogy a magamé éber maradjon.”

(Sándor Iván)

Carl Lutz svájci diplomata, emléke előtt tiszteletét rója le az „Üvegházban” (Budapest V. ker., Vadász u. 29.) a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Szombat folyóirat a Szombat Szalon keretében 2012. március 27-én, kedden, délután 4 órától.

Raoul Wallenberg születésének 100. évfordulóját
Svédország és Magyarország is emlékévé megrendezésével ünnepli.

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Szombat folyóirat, megragadva az alkalmat, szeretne megemlékezni mindazokról a keresztény emberekről, civilekről, diplomatákról, katonákról, akik nem tudtak tétlenek maradni a vérszomrok hónapjaiban, s dacolva veszélyekkel, üldözött magyar zsidók tízezreit mentettek meg, rejtkehelyeken bújtatva, valódi vagy hamis iratokkal ellátva őket.

Carl Lutz 1942 és 1945 között több mint félszáz ezer budapesti magyar zsidót mentett meg diplomáciai tevékenységével, ráadásul embermentő cionista szervezkedők tevékenységét is fedezte a hatóságoknál. Svájc akkori budapesti alkonzuljaként 1945 áprilisáig folytathatta humanista tevékenységét, majd diplomáciai hatáskörének túllépése miatt kiutasították Magyarországról.

Lutz szorosan együttműködött más, semleges országok diplomatáival is, így Raoul Wallenberggel, Angelo Rotta apostoli nuncissal, illetve Friedrich Bornnal, a Vöröskereszt nemzetközi bizottságának delegáltjával.

Svájc csak 1958-ban ismert el, hogy diplomatája Budapesten bátorságból és becsületből példát mutatva emberek tízezreit mentette meg a biztosnak tűnő haláltól. Tettéért 1964-ben a "világ igaza" kitüntetést vehetett át a jeruzsálemi Jad Vasem Intézetben.

A megemlékezésen közreműködnek:

Christian Mühlethaler, Svájc budapesti nagykövete, Vámos György,
a Carl Lutz Alapítvány elnöke, Sándor Iván író, Szántó T. Gábor író, a Szombat főszerkesztője, Kirschner Péter a Mazsika elnöke, Kardos Dániel gitárművész.

TARTALOM

4 | VEZÉRCIKK

Iszlám és/vagy demokrácia?

5 | KÖZEL-KELET

Izraeli csapás az iráni atomprogramra?

7 | BELFÖLD

Csurka meghalt

8 | ÖRÖKJÁRADÉK

Örökjádék is, meg nem is
– Megegyezett a Mazsihisz és az EMIH...

9 | ESKÜVŐ/HÁZASSÁG

Kéne egy zsidó pasi/nő...

12 | KETUBA

A betűk ereje
Interjú Kapitány Sára iparművésszel

14 | ESKÜVŐ/HÁZASSÁG

Kacér királylány
vagy extravagáns ara?

16 | ESKÜVŐ/HÁZASSÁG

Amerika: Zsidó esküvők
Istennel és nélküle

20 | ESKÜVŐ/HÁZASSÁG

Izrael: Légy te nekem
szentelve...

21 | SZÉPIRODALOM

Hans-Henning Paetzke:
Szemfényvesztők

22 | SZÉPIRODALOM

Michael Blumenthal:
A vidám vers
És itt tartasz

25 | TÖRTÉNELEM

Máthé Áron:
Embermentők Zuglóban

28 | PÁRBESZÉD

„Saját magunkat látjuk bele
ezekbe a művekbe”
Interjú Marton Lászlóval

30 | SZÍNHÁZ

Nincs menekvés
*Franz Kafka: Jelentés
az Akadémiának*

31 | KÖNYVMOLY

Parasztzsinagóga,
polgárzsinagóga
*Klein Rudolf: Zsinagógák
Magyarországon 1782–1918*

33 | KÖNYVMOLY

A felejtés kísérlete
Bíró Yvette: Futó

9–20. ESKÜVŐ, HÁZASSÁG

2012. március

5772. ádár

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszthelyi
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János
Czifrik Balázs
Deák Andrea szerkesztőségi titkár
Fritz Éva

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Csöke Zoltán, Németh Ványi Klári,
Panyi Szabolcs, Pályi Márk,
Vári György, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarország
Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány

Nemzeti Kultúrális Alap
Open Society Institute

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Címlap: Bojtor Vera – Verabella
Terjeszti a Lapker Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2012. február 16-án

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Bálint Zsidó Közösségi Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke
Nyomdai előállítás:
Mackensen Kft.

ISZLÁM ÉS/VAGY DEMOKRÁCIA?

A fülkeforradalmat megtapasztaló magyar polgárok a megmondható, milyen nehéz megőrizni a szabadság intézményeit – még egy olyan országban is, ahol ezeknek több mint százéves hagyományai vannak. Az arab világban a demokráciának alig vannak gyökerei. A mértékadó arab újságok java Londonban jelenik meg. A legismertebb arab írók Londonban vagy Párizsban élnek. A nyugati életformával a városi középosztály rokonszenvezik. A lakosság nagy többségét kitevő vidéki (gyakran írástudatlan) népesség körében az egyetlen szervezett erőt az iszlámisták országszerte kiépített hálózata jelenti. A lakosság inkább bennük bíz, mint a korrupt közigazgatásban. Rájuk számíthatnak, ha ségelyre van szükségük, ha gyerekük továbbtanulását szeretnék elérni.

Két példa áll előttünk.

Az egyik Törökország, ahol az iszlámisták demokratikus választásokon jutottak hatalomra és – úgy tűnik – megtartják a nyugati demokrácia kereteit, nem rúgják föl a nyugati kapcsolatokat.

A másik példa Irán, ahol az iszlámisták milliós tömegmozgalmakra támaszkodva ragadták meg a hatalmat, durva teokratikus diktatúrát építettek ki és agresszíven szembe fordultak a nyugati világgal.

A legnyugatibb arab ország, Tunézia valószínűleg a török út közelében marad: a választásokon győztes, mérséklet iszlámista Ennahda párt hitet tett az „iszlám demokrácia” mellett.

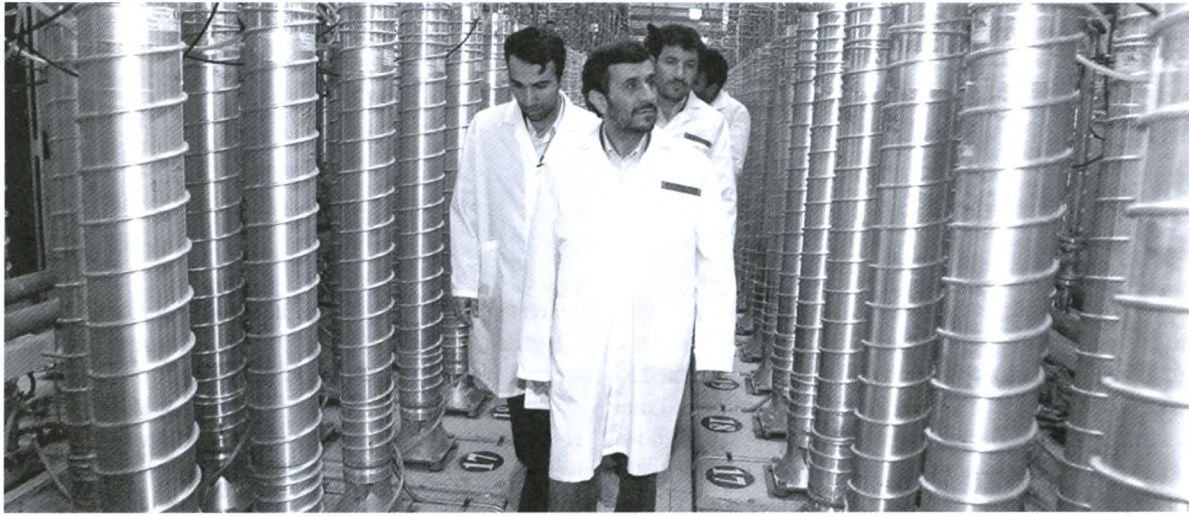
Egyiptomban a győztes Moszlim Testvériség 38 százalékot szerzett az alsóházban. Óvatos vezetői hangsúlyozták, hogy nem akarják felrúgni az ország nyugati kapcsolatait és általában mérsékelt hangot ütöttek meg. Ám a második helyen, 29 százalékkal befutott radikális szalafistáknak nincsenek ilyen fenntartásaik: ők az iszlámon kívül más kötelezettséget nem ismernek el. Tudnivaló ugyanakkor, hogy a nyugati gazdasági kapcsolatok nélkül az ország gazdasága egyhamar összeroppan. A helyzetet bonyolítja a nagy befolyású – szekuláris, de autoriter – hadsereg jelenléte.

A forradalmi zűrzavar nyomán Izrael pozíciói mindenhol romlottak. Az Izrael-ellenesség talán az egyetlen közös nevező, amiben a forradalmi arab országok legtöbb politikai mozgalmá egyetért. Az új vezetők valószínűleg itt is a török, illetve az iráni út között járnak majd. Az előbbi minden politikai és katonai kapcsolatot leépített a zsidó állammal, harcias Izrael-ellenes retorikába kezdett, de – nyugati kapcsolata miatt – a komolyan ellenséges lépésektől valószínűleg tartózkodik. Sőt, az országban élő zsidó közösség felé – európai módra – még gesztusokat is tett a kormány.

Az iráni elnök viszont Izrael elpusztításáról beszél és tagadja a holokausztot.

Illúzió azt várni, hogy a forradalmak demokráciát hoznak olyan országokban, ahol ennek semmi előzménye nincsen. A legtöbb, amit remélhetünk az, hogy az iszlámisták valamilyen kompromisszumot kötnek a nyugati berendezkedéssel, s legalább elkezdődhet egy hosszú tanulási folyamat: az iszlám és a demokrácia egymás mellett élése.

Gadó János

Az iráni elnök az atomprogram egyik helyszínén

IZRAELI CSAPÁS AZ IRÁNI ATOMPROGRAMRA?

Az iráni atomprogramot, valamint ennek lehetséges politikai, diplomáciai és katonai következményeit számos nagy világlap elemzi.

Az Egyesült Államok és az Európai Unió további szankciókat fogadtak el Iránnal szemben, többek között embargót mondtak az iráni olaj importjára. Ennek hatályba lépését megelőzve Irán azonnal felfüggesztette a Nagy-Britanniába és Franciaországba irányuló, egyébként csekély mértékű olajexportját.

Röviddel az orosz elnökválasztások előtt fellendült a nyugatellenes és Iránt védelmező retorika, mely minden bizonnyal alábbhagy majd Putyin megválasztása után – feltéve, hogy a választások során valószínűsíthető „rendellenességeket” a Nyugat nem bírálja olyan hevesen.

A német nyilvánosságban eközben egyértelmű utalások hallhatóak arról, miként segíti Németország Izraelt és milyen további támogatási lehetőségek merülnek fel egy esetleges katonai konfrontáció során. Mindközben Németország, csakúgy, mint szövetségesei, a diplomácia megoldást részesítik előnyben. A brit külügyminiszter is inkább egy nukleáris hidegháborús helyzettől óvott, hangsúlyozva a szankciók és a diplomácia kettős stratégiájának fontosságát.

A fokozódó nyomás hatására Teherán jónak látta ismét beengedni a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (IAEA) delegációját – amely pár nappal később dolgozó nélkül távozott. Az Egyesült Államok kormánya a múlt év szeptembere óta fokozta diplomáciai erőfeszítéseit az eskaláció megelőzése érdekében. Ugyanakkor Irán két – már nem a legfejlettebb – hadihajóját a Földközi-tengerre vezényelte. Az elmúlt időkből merényletek áldozatává vált iráni atomtudósok, illetve az izraeli diplomaták ellen megkísérelt merényletek szintén a helyzet elmérgesedéséről tanúskodnak. A bonyolult helyzetben a diplomatikus nyilatkozatok sem feltétlenül segítik elő a tisztánlátást. Ezen próbált segíteni a napokban a *New York Times* és a *Die Welt*. Részletes elemzésükben eddig nem tapasztalt nyíltsággal veszik számba a – a több elemző által immár biztosra vett – izraeli preventív katonai fellépés esélyeit, a kapacitásokat, lehetőségeket, a létező és feltételezett terveket.

A *Die Welt* február 16-i számában Hans Rühle atomfegyver-szakértő, a német védelmi minisztérium tervező stábjának volt vezetője tekintette át a lehetőségeket. Írását Berta József foglalta össze a *Szombat* számára.

*

Iránban 25-30 olyan létesítmény van, mely kizárólag vagy túlnyomó részben az atomprogram szolgálatában áll. Közülük hat kulcsfontosságú: a natanzi urándúsító; az iszfaháni konverziós üzem; az araki nehézvízes reaktor; a parchini fegyver- és lőszergyártó üzem; a fordowi urándúsító és a busheri könnyűvízes reaktor.

A hat láb

A natanzi urándúsító hat épületből álló komplexum, 220 ezer m²-es területen. A valóságos gyártóüzem két csarnokból áll, melyeket 8 méter mélyre ástak a földbe. 2004-ben a csarnoktetőt több méter vasbetonnal és 25 méter földdel megerősítették. Jelenleg Natanzban mintegy tízezer centrifuga van felszerelve, melyből 6500 működik.

Izrael legerősebb bunkertörő rakétája, a GBU-28 hét méter vasbetonon és 30 méter földrétegen képes áthatolni, ami elegendő a natanzi üzem tetejének átvágására. Ezt a bombázást GPS-vezérléssel lehet végrehajtani, ami 10 méteres pontosságot eredményez. Az összes centrifuga megsemmisítéséhez néhány bomba elegendő, valószínűleg épületenként/csarnokként egyetlen darab. A centrifugák ugyanis a legkisebb rázkódást sem viselik el. Egy szétrepedt centrifuga pedig több kézigránátnak megfelelő hatást vált ki. Így Natanzban akár néhány találat is elég ahhoz, hogy az összes centrifugát működésképtelenné tegyék.

Az iszfaháni konverziós üzem, ahol a tömörített uráncélc feldolgozása folyik, túlnyomórészt a föld felett található. A mintegy 35 ezer m²-es üzem alig van megerősítve, de erős légvédelem óvja. Elpusztításukhoz néhány GBU-27 bunkertörő bomba elég lenne. Az izraeli légierő számára a legkisebb problémát a nehésvíz termelőegységek és a még építés alatt álló iraki nehésvizes reaktor jelenti. Az üzemek nem túlságosan nagyok, föld felett találhatóak, és nincsenek megerősítve. Lerombolásukhoz 10 – lézervagy GPS-vezérelt – bunkertörő bomba elég lenne.

Az iráni nukleáris program fontos része a sokáig titokban tartott fordowi urándúsító, mely Qhom (a siiták egyik szent városa) közelében található. Jelenleg 696 db P-1-es centrifuga működik itt, de az üzemet 3000 centrifugára tervezték. Az üzemet egy hegybe vajták, így 70 méteres sziklaréteg védi. Ezt izraeli eszközökkel a levegőből nem lehet feltörni. Jelenleg még Amerika sem rendelkezik olyan konvencionális bombával, ami Fordowot meg tudná semmisíteni. A támadás első fázisában így csak az a lehetőség maradna, hogy a két alagútbejáratot GBU-28-as bombákkal lerombolják, és ezzel átmeneti időre bezárják azokat.

Szóba jöhet esetleg különleges egységek akciója, melyek behatolnának az üzembe, és azt a magukkal hozott robbanóanyaggal megsemmisítenék, vagy legalább használhatatlanná tennék. Ennél a pontnál megállnak az elemzők. Ha egy nukleáris program fent említett kapacitásai elpusztulnak, az a program a továbbiakban nem működőképes. Ennek ellenére izraeli szempontból nagy hiba lenne, ha a robbanófejeket gyártó központi üzemet Parchinban épen hagynák. Erről az üzetről, amely több mint 100 épületből és komoly alagútrendszerből áll, annyit biztosan lehet tudni, hogy itt nukleáris fegyverek számára készülő hasadásos robbanófejen dolgoznak. Parchin elpusztítása garancia lenne arra az esetre, ha Irán további titkos üzemekkel rendelkezne. Bárhol dúsítanak is uránt, azt a jelenlegi

ismeretek szerint csak Parchinban lehet egy robbanófejben integrálni. Parchin az üveg nyaka, amin keresztül minden áthalad, amiből atomfegyver készülhet.

További fontos cél Izrael számára a busheri könnyűvízes reaktor. Ennek ugyan nincs közvetlen köze Irán nukleáris programjához, de potenciális rizikófaktor. A busheri reaktor normális üzemmódban 250 kg szennyezett plutóniumot termel egy évben. Ez a plutónium kémiai szeparáció után atomfegyverek építésére is alkalmas. A reaktor elpusztítása technikailag nem probléma az izraeli légierő számára. A busheri reaktort azonban már hetekkel ezelőtt üzembe helyezték, így elpusztítása nagyobb iráni területek és szomszédos öböl-országok sugárszennyezésével járna.

Mely úton induljak?

Probléma, hogy minden izraeli repülőgépet útközben fel kell tankolni – oda is, vissza is. Ehhez Izraelnek hivatalosan öt KC-130H és négy B-700-as tankgépe van. Ez nem túl sok. Az izraeli kormány még George W. Bush elnök kormányzása alatt nyomatékosan kért további tankgépeket. Felmerült annak a lehetősége is, hogy rövid távon egy segéd-kifutópályát tartsanak fenn a szír, a török vagy az iraki határsávban, az utántöltést lehetőséget biztosítandó. Ez azonban rizikót jelent, mert nem tudhatni, hogy vajon nem lép-e működésbe az érintett államok légvédelme.

Ha az izraeli légierő a szír-török határ mentén, Észak-Irakon keresztül repül be Irán légterébe, az katonailag és politikailag is kedvező. A Jordánia-Szíria-Irak, illetve a Jordánia-Szaúd-Arábia-Irak útvonal viszont kockázatos.

További rizikófaktor az iráni légvédelem. A légierő nem kihívás. Ha az előregedett iráni gépek fel is tudnának szállni, könnyű zsákmányt jelentenének Izrael vadászgépei számára. Komolyabban kell venni azonban az iráni légvédelmi rakétákat, akkor is, ha részben azok is előregedtek. Azonban Izrael csak olyan fegyvereket vetne be, amelyeket (típustól függően) akár 50 kilométerrel a cél előtt indítanak útnak. Nem lehet kizárni, hogy Oroszország az elmúlt években titokban szállított Iránnak korszerű légvédelmi rakétákat. Ezek az akció eredményességét nem veszélyeztetnék, de a veszteségeket komolyan megemelnék. Ám ettől is csak akkor kell félni, ha Izraelnek nem sikerül olyan kibertámadással megbénítani az iráni légvédelmet, mint amit 2007-ben Szíria ellen már sikeresen alkalmazott.

Hány évig tart a hatás?

Izrael így egy hét alatt elpusztítaná az iráni nukleáris programot. De mennyi időre? Hogy meddig tart, míg egy komolyan sérült reaktort újra felépítenek, az Busher történelméből ismerhető: a Német Atomerőmű-szövetség (Deutsche Kraftwerksunion) által több mint 50 százalékban elkészített reaktor építését Oroszország fejezte be, 15 év alatt.

Nem lehet kizárni, hogy Oroszország az elmúlt években titokban szállított Iránnak korszerű légvédelmi rakétákat.

A fordowi urándúsító kivételével a leírt katonai eszközökkel az összes iráni atomlétesítményt el lehetne pusztítani úgy, hogy azokat nem lehetne kijavítani. Némely szakértő úgy gondolja, hogy Irán a mai tudására alapozva tíz év alatt tudna egy új programot lábra állítani.

Ám az atomprogramokat világszerte felügyelő nemzetközi szervezet, az IAEA Irán fokozódó nehézségeiről tudósít, amikor különleges nyersanyagokat és félkész termékeket próbál beszerezni. Régen elmúltak azok az idők, amikor ezeket csaknem korlátlan mennyiségben meg lehetett venni a nemzetközi piacokon. Ez különösen igaz Iránra, amely ellen szankciók vannak érvényben, így külkereskedelmét figyelemmel kísérik a titkosszolgálatok. Így, ha az izraelieknek sikerül az iráni atomprogram fontosabb részeinek lerombolása, akkor a probléma egy generáció számára megoldódott.

Israel kormánya nehéz döntés előtt áll. A hadművelet kilátásai jók, de maradnak kockázatok. Katonáságára

azonban számíthat Izrael. Az izraeli légierő első osztályú, a pilóták morálját az örökösen veszélyeztetett zsidó állam történelme alakította. Az izraeli légierő összes épületében látható egy plakát, ezzel a szöveggel: „IAF Eagles over Auschwitz”. A képen három izraeli F-15-ös gép repül a hírhedt koncentrációs tábor kapuja felett. A kép 2003-ban készült, egy közös, lengyel–izraeli megemlékezés során. Az Auschwitz fölötti repülés ötlete a kötelek parancsnokától származott. Amir Eshel dandártábornok maga is holokauszt-túlélők leszármazottja.

Auschwitz fölött Eshel és bajtársai ezt a fogadalmat tették: „Mi, az izraeli légvédelem pilótái, a borzalmak tábora feletti égen, áldozatok millióinak hamvából feltámadva, az ő néma segélykiáltásait hallva, tisztelgünk bátorságuk előtt, és fogadjuk, hogy megvédünk minden zsidót és Izrael államát.”

Amir Eshel 2012 februárja óta az izraeli légierő parancsnoka.

CSURKA MEGHALT

Halottakról nem jót kell írni, hanem jól, vagyis az igazat – tartja a közmondás, már ha pontosan fordítják. És bár Csurka István halálhírével vannak tele a lapok, mintha mégsem lenne teljes a kép.

Visszafogottság, gyász, némi megilletődöttség érződik a sorok között, mintha – bár nem szertették, sőt életében bíralták is – távozása mégis megrendülést keltene, hiszen az utóbbi évek immár történelemmé vált tegnapihoz tartozik.

Az irodalmi nekrológok semleges hangon írják róla, főként írói munkásságát méltatják. A politikai lapok természetesen vázolják közéleti karrierjének fordulópontjait is, de a kötelező tárgyilagosság nevében távolságtartó, visszafogott stílusban írva le a címszavakat: író, '56 utáni internált, utóbb beszerzett ügynök, sikeres színpadi szerző, a kilencvenes évek elejétől MDF-alelnök, MIÉP-alapító, *Magyar Fórum*-főszerkesztő satöbbi.

Csakhogy Radovan Karadžićról, a boszniai szerb politikusról, a délszláv háború egyik felelőséről sem az marad meg emlékezetünkben, hogy filozófus volt és verseket írt, hanem hogy népét háborúba vezette, fajgyűlöletet szított és tömeggyilkos volt. Csurka szerencsére nem váltott ki ilyen hatást. Háborút sem robbantott ki, szónoklataira, cikkeire sem tört ki szerencsére felkelés, sem

pogromok, de súlyos, el nem évülő bűnöket követett el, melyek széles társadalmi hullámokat vetnek.

A rendszerváltás előtt csak részegen zsidózott nyilvánosan, ahogy szigligeti nyaralótársaitól elterjedt, a rendszerváltás után józanul is: húsz éven át uszított gyűlöletre. A magyarországi politikai antiszemitizmus feltámadása, folyamatos szítása, a faji megbélyegzés, a gyűlöletkeltés és a kirekesztés, mely húsz év alatt széles társadalmi támogatottságra tett szert, nagy részben neki köszönhető. Sokan dolgoztak az elmúlt húsz évben az ordas eszmék feltámasztásán, de senkinek a neve nem forrott össze úgy az antiszemitizmussal, mint az övé. Írásaiban, rádióinterjúiban, utcai demonstrációkon egyaránt hódolt szenvedélybetegségének és lapjai révén üzleti érdekének: antiszemita volt, ha olykor elhárította is, amikor e kifejezést vele azonosították.

Dramáíróként és novellistaként is népszerű életművet hozott létre 1990 előtt, köztük sokak számára fontos műveket, de alakjára a legtöbben alighanem mégis úgy emlékeznek most, mint aki utat mutatott nekik, és kimondta, amit gondolnak. Antiszemiták, fajgyűlölők, Nyugatellenes acsarkodók szívében él tovább.

A zsidó hagyomány szerint nem ünneplünk ellenségeink halálakor, mert Isten teremtette lélek pusztult el. Nem ünneplünk hát, de nem is felejtünk.

Szántó T. Gábor

A rendszer-váltás előtt csak részegen zsidózott nyilvánosan, ahogy szigligeti nyaralótársaitól elterjedt, a rendszer-váltás után józanul is.

formulát. Az EMIH interpretációjában viszont mindezt úgy szól, hogy az „örökjáradéki alaphoz történő részesedés az EMIH számára felmérhetetlen horizontot nyit...”

A megállapodással az ortodoxia is leválik a Mazsihiszről. Eddigi cím és jog szerinti különállását pénzügyi különállás követi.

A megállapodás 15. pontja szerint „amennyiben a magyar országgyűlés további zsidó szervezeteket ismer el egyházként”, az ezek tevékenységéhez szükséges forrásokról a három fenti egyház meghatározott arányban gondoskodik. Itt nyilván a reformzsidó közösségekről van szó, amelyek az új egyházi törvénynek megfelelően benyújtották bejegyzési kérelmüket az országgyűléshez. Mindez új néven történik: a Magyarországi Reformzsidó Hitközségek Szövetsége kérte felvételét. Ennek a Bét Orim már tagja, a Szim

ÖRÖKJÁRADÉK IS, MEG NEM IS

Megegyezett a Mazsihisz és az EMIH...

...valamint az ortodoxia az örökjáradék elosztásáról. Az egy éven át folyó alkudozás végére tett pontot a január 31-i megegyezés, melynek hivatalos szövegét közzétették a Mazsihisz honlapján.

A megállapodás megegyezik azzal az EMIH-nek tett ajánlattal, amelyet a Mazsihisz január 20-án hozott nyilvánosságra: ez évi 150 millió forint. Megegyeztek továbbá abban, hogy ezt az összeget 2016-ig évente 10 százalékkal emelik. (A szintén szerződésbe iktatott inflációs korrekción túl, ami az ortodoxiának is jár, akik az egyezség szerint évi 190 millió forintot kapnak majd.)

A Mazsihisz forma szerint „birtokon belül maradt”: a szerződés nem érinti az 1.8 milliárd összegű örökjáradékot, amelynek egyetlen címzettje továbbra is a Mazsihisz. Ezzel formailag fennmaradt az a jogi helyzet, mely szerint az 1989 előtti zsidóság egyetlen jogutódja a Mazsihisz, s az adományozás a Mazsihisz önkéntes gesztusa. Viszont a szerződésbe garanciákat építettek be, így az engedményezés visszavonhatatlan. Ezzel megtalálták a mindenkinek megfelelő jogi

Salom forma szerint még nem. (Utóbbi a tagjaiból alakult „Híd” nevű szerveződéssel képviselteti magát.) Figyelemre méltó, hogy az aláírók között állami szerv nem látható: az ügyben igen aktívan közvetítő Gál András Levente államtitkár neve csupán a „kézbesítve, átvettem” felirat alatt szerepel. Forma szerint tehát a három érintett zsidó felekezet teljesen önállóan jutott megállapodásra.

A zsidó civil szervezetek ebből a megállapodásból kimaradtak. A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület vezetői tárgyaltak ugyan Köves Slomóval, aki törekvéseiket támogatásáról biztosította, de Kirschner Péter Mazsike-elnök szerint ez csak ismerkedő megbeszélés volt. Kirschner annyit mondott, hogy az ügyben még további lépéseket terveznek.

*

2012. február 20-án a Mazsihisz közgyűlése jóváhagyta a megállapodást, mely ezáltal életbe lépett. A reformzsidó ernyőszervezet egyházi státuszát az Országgyűlés nem hagyta jóvá.

Gadó János

KÉNE EGY ZSIDÓ PASI/NŐ...

Miért fontos egy zsidó párnak, hogy vallásos esküvője legyen? Mit lehet tenni akkor, ha a zsidó esküvőn majdnem mindenki keresztény? A nem zsidók miért keresnek zsidó partnert maguknak?

Téveszme, hogy aki ma Magyarországon zsidó esküvőt tart, az jellemzően vallásos életet él. A zsidó esküvő inkább identitás-erősítő funkciót tölt be a zsidó közösségekben – nyilatkozta lapunknak Veró Tamás, a Frankel Leó úti zsinagóga rabbija. Az persze igaz, hogy aki zsidó esküvőt akar, az valamennyire tájékozott, és a zsinagóga nem teljesen ismeretlen számára.

Szekuláris családok – zsidó esküvők

Veró Tamás rabbi gyakorlatában az a jellemző, hogy aki egyáltalán nem jár zsinagógába, az is – korosztálytól függetlenül – zsidó esküvőt szeretne, így az esküvők 99 százaléka nem vallásos családokhoz kötődik. Ám a rabbi szerint ez nem probléma, mert a zsidó esküvő az első lépés a vallási szokások megismerése és megtartása felé. „Akik nálam tartják az esküvőjüket, azok jelentős része már megtartja a fiúknál a briszt (körülmelés), a lányoknál pedig a névadást.” A megkérdezett rabbiknál szinte mindig olyan párok szeretnék a hagyományos esküvőt, akiket már korábban ismertek, valamilyen személyes kötődés fűzte őket legalább a pár egyik tagjához. Ritka kivételnél számít Köves Slomó rabbi esete: egy prominens személyiség kért zsidó esküvőt a gyerekének, de a legnagyobb titoktartás mellett kellett a ceremóniát megszervezni, még az egyik utcára néző kaput is letakarták, nehogy meglássák, ki házasodik a zsinagógában. Ettől az esettől eltekintve az EMIH gyakorlatában is az a jellemző, hogy a párok a közösségtől kerülnek ki. Ennek ellenére Köves Slomó úgy látja, a közösségükben kötött házasság nem feltétlenül jelent belépőt a vallásos életbe. Nemesyszer előfordul,

hogy mindkét fél zsidó ugyan, mégsem járnak zsinagógába, még a nagyünnepekkor sem. Ennek ellenére az esküvőjükre a vallásos előírások pontos betartásával készülnek fel. Az sem ritka eset, hogy a pár gyakran jár zsinagógába, amennyire lehetséges, tartják a vallási előírásokat, ám esküvőjüket mégsem a zsidó szokásoknak megfelelően tartják. Tehát általánosító tendenciákról Köves Slomó szerint nem lehet beszélni.

A házasság és a szex

A Chabad-féle esküvői felkészítése során a legfontosabb, hogy a pár megértse, a zsidó esküvő láthatatlan része sokkal fontosabb, mint a látványos része. Az esküvő és a házasság szempontjából ebbe a láthatatlan részbe tartozik a mikve és a kóser házasság élet. A menyasszony és a vőlegény nemcsak egymásnak ígérenk hűséget, hanem azt is megfogadják, hogy a havi ciklus idején és az azt követő hét napban nem élnek házasság életet, és nem is érintkeznek egymással. A házasság egyik fontos pillére a szexuális élet, és éppen ezért a házasságok megromlásának egyik leggyakoribb oka a kiégés, az érdeklődés hiánya a párunk iránt. Ha azonban minden hónapnak van egy olyan időszaka, amikor nem is érintheti meg egymást férj és feleség, az felfokozza a vágyat, és a mikve utáni első éjszakán úgy fogadják egymást, mint a nászéjszakájukon. Ezáltal minden hónapban megújul a házasság. Ezt a gyakorlatot természetesen nem kérjük később számon, de fontos hogy az ifjú pár megismerje a dolog lehetőségét – véli Köves Slomó.

Ha a felkészítés tartalmában nem is, abban azért minden általunk megkérdezett rabbi egyetértett, hogy egyes házasságok megkötésében nem működnek közre. A betérteket persze minden gond nélkül összeadják, és ebből születnek is furcsa helyzetek. „Volt olyan esküvőm – mesélte lapunknak Veró Tamás –, ahol az ifjú páron, a feleségemen és rajtam kívül nemigen volt más zsidó a több száz fős vendégseregben. Egy másik esetben az viszont nagyon megható volt, hogy a közösséghez frissen csatlakozott fiatalok esküvője után, több év-

„Volt olyan esküvőm, ahol az ifjú páron, a feleségemen és rajtam kívül nemigen volt más zsidó a több száz fős vendégseregben.”

tizednyi házasságukat követően a szülők is zsidó szertartás szerint keltek újra egybe.”

A lubavicsi és a neológ rabbiknál is megelőzi az esküvőre felkészítést, hogy tisztázódjék az ifjú pár zsidósága. Ha valaki anyai ágon zsidó, akkor az ő zsidósága nem kérdéses, még akkor sem, ha nem gyakorolja vallását, sőt még ha kitértek felmenői, akkor sem. Az izraeli főrabbinátus utasítása alapján azonban, a Chabad nem fogadhatja el a neológ rabbinál betérőket halachikus zsidóknak. „Ebben nincsen semmi politikai felhang – hangsúlyozza Köves Slomó. – Egyszerűen arról van szó, hogy a vallásosság mást jelent egy ortodox és egy neológ rabbi esetében, és így mások az elvárások a betérés folyamatában is.”

A reformzsidó közösség nem értelmetlen ilyen szigorúan a házasulandók státuszát. Így vegyes házasságot is celeb-

rál Kelemen Katalin, a Szim Salom rabbija. Ehhez persze az is kell, hogy a házasulandó pár zsidó tagja elkötelezett legyen a judaizmus mellett, és a nem zsidó fél is tiszteletben tartsa a zsidó élet és szellem értékeit. A rabbi szerint a tapasztalatok nagyon jók. Az esküvő a zsidó felet erősíti saját zsidó identitásában, a nem zsidó fél pedig a közösség aktív tagjává válik, és újszülött gyermekeiket szinte kivétel nélkül zsidó rítus szerinti áldásra, héber névadó szertartásra hozzák a zsinagógába.

A reformzsidóság esküvői szertartásában a legfőbb különbség a kölcsönösség gondolata. A ketuba szövege mai héber és magyar nyelven íródik, a pénzügyi részleteket pedig nem bontja ki a szöveg, továbbá nemcsak a férj, hanem a feleség is fogadalmat tesz, és ha a pár úgy kívánja, akkor a vőlegény is körbejárhatja a menyasszonyt. A másik hangsúlyos rész, hogy minden apró

A reformzsidóság esküvői szertartásában a legfőbb különbség a kölcsönösség gondolata.

FRIGYEK ÉS SZÁMOK

Hány zsidó házasságot kötöttek az elmúlt – mondjuk – tíz évben Magyarországon? Ezt szerettük volna megtudni.

Korántsem bizonyult olyan könnyűnek, mint vártuk: a Síp utcában a rabbiság a szertartási osztályhoz utasított bennünket, ahol viszont közölték, hogy nincs ilyen nyilvántartás, mert a rabbik nem jelentik a házasságokat, nekik pedig amúgy sincs ilyesmire kapacitásuk. Így minden pesti rabbit külön megkerestünk, akik viszont többnyire csak hozzávetőleges számot tudtak mondani. Volt, aki nem válaszolt, vagy a Síp utcába irányított, amivel a kör bezárult. Alább azon rabbik adatai olvashatók, akik megtisztelték a *Szombatot* válaszukkal.

Darvas István, a Dózsa György úti (korábban a Nagyfuváros utcai) körzet rabbija 15-18 között becsülte az általa megtartott esküvők számát, 2005 óta. (Ebben az évben avatták rabbivá.)

Fröhlich Róbert, a Dohány utcai körzet rabbija pontosan 29 esküvőt vezetett le az elmúlt tíz évben, évente átlagosan hármat.

Schöner Alfréd, aki 2003 óta működik a Rabbiképző zsinagógájában, három esküvőt tartott ez idő alatt a nagy múltú épületben (az intézet hallgatói esküdtek itt), 18-at pedig máshol (szabad ég alatt, szálloda teraszán, és más, ma divatos helyeken).

Radnóti Zoltán, korábban a Nagyfuváros, jelenleg a Lágymányosi körzet rabbija: 10 év alatt mintegy 30 esküvőt vezetett.

Verő Tamás, aki 1999 óta szolgál a Frankel Leó úti zsinagógában, mintegy száz esküvőn működött közre (a zsinagógában és más helyszíneken).

Köves Slomó a lubavicsi rabbi által összeadott párokat számolta össze: mint írta, 107-ről van feljegyzésük a kezdetek óta.

Kelemen Katalin, a Szim Salom közösség rabbija 17 esküvőn működött közre, mióta 1998-ban elnyerte oklevelét. Ebből kilenc zajlott a közösség keretein belül, nyolc pedig egyéb helyszíneken.

Vidéken alig van esküvő, mivel hiányzik hozzá a „kritikus tömeg”, vagyis a megfelelő számú fiatal. Utóbbiak nagy valószínűséggel Budapestre jönnek, ahol könnyebben találnak zsidó társat maguknak. Pécsen és környékén néhány esküvő volt az elmúlt tíz évben, köztük az egyik éppen Schönberger András rabbié. (Pécsi riport, *Szombat*, 2011. szeptember.)

Fentiek alapján (számításba véve a hozzánk el nem jutott adatokat is) úgy becsülhetjük, hogy évente mintegy 25 pár házasodik Magyarországon a zsidó közösség hagyományai szerint. **jég**

Köves Slomó,
Bán Linda,
Verő Tamás

részletre kitérő magyarázattal segítik a hallgatóságot. Annyira, hogy kis magyarázó füzet is készül az esküvőre.

Ahhoz azonban, hogy az esküvő vagy az azt megelőző betérés megtörténhessen, először is egymásra kell találniuk a pároknak. A 21. században a rabbikat már e-mailen és Facebookon is keresik, nemegyszer a szülők jelentkeznek be. Sem Verő Tamás, sem Köves Slomó nem tartja magát igazi szakértőnek a kérdésben, inkább azt javasolják, hogy jöjjön le az illető a közösségbe, akkor nagyobb sikerrel fog járni, mint a virtuális térben.

A társközvetítés

Bán Linda, Verő Tamás felesége viszont komoly tapasztalatokat szerzett társközvetítésben. „Az én filozófiám az, hogy ne én találjam ki, mi kell az embereknek, hanem észrevegyem, hogy mit szeretnének” – mondja lapunknak Bán Linda, aki kezdetben hébert tanított, gyerekeknek tartott judaisztikát, illetve különféle közösségépítő programok szervezője volt. Nagyon hamar kiderült azonban, hogy minden programra elsősorban párt keresni érkeznek az emberek. Így indult el a házasságközvetítés, amely végül arról is szól, hogy az emberek közelebb kerüljenek a saját zsidóságukhoz.

A problémák azonban hamar jelentkeztek. Először is több a nő, mint férfi. Ráadásul sok nem zsidó nő is jelentkezett, akik zsidó férjet kerestek, mert úgy tudják, „a zsidó férfi nem iszik, és nem veri a feleségét”, de volt olyan is, aki azért keresett zsidó férjet, mert „az előző férje is

zsidó volt, és már megszokta ezt a zsidó dolgot”. A nem zsidó férfiak pedig azért szerettek volna zsidó feleséget, mert hogy „a zsidó nők jó anyák”.

Nem egyszer történtek vigjátékba illő esetek. Egy frissen elvált pár jelentkezett be külön-külön, de a nő már a lánykori nevét használta, így majdnem a volt férjének közvetítették ki. A komikus jelenetek mellett egyéb problémák is előfordultak. A szabály az volt (ma is az), hogy a férfiak kapták meg a hölgyek telefonszámát, tehát – hagyományhoz illően – az első lépést az uraknak kellett volna megtenni. De megesett, hogy az urak négy hónapon keresztül nem hívták fel a hölgyet, mert gondolkodtak, hogy mit is kellene mondani.

A férfiak viselkedésében azonban mégsem ez háborította fel legjobban Bán Lindát. Többségüknél az elsődleges szempont az volt, hogy ne legyen kövér a nő. „Amikor rákérdeztem – meséli –, hogy tehát a nő lehet-e önző, rosszindulatú, akkor persze azt mondták, az is kizáró ok, de a férfiak maguktól csak a kövérséget említették. A nők ennél sokkal toleránsabbak voltak, azonban azt minden nő fontosnak tartotta, hogy a férfinak legyen jó humora.”

Minden nehézség és buktató ellenére Bán Linda úgy látja, a szolgáltatás ugyan most szünetel, de az igény továbbra sem csökkent. Éppen ezért hamarosan újraindítja a házasságközvetítői tevékenységét – kijavítva az első működési szezon hibáit, problémáit. Azaz nem kell tartanunk attól, hogy zsidó esküvőből a jövőben hiány lenne.

Czifrik Balázs

Aktualitások:

Európa: zsidó-keresztény kultúra – a Mazsihisz vezetői átgondolásra javasolják a készülő Nemzeti Alaptantervet | Martonyi és Semjén is elítéli a Jobbik antiszemita kijelentéseit | Komoróczy Géza: Zsidók a Tanácsköztársaságban (részlet a szerző *A zsidók története Magyarországon* című könyvéből)

www.szombat.org | facebook.com/szombat.folyoirat

Fotó: Káldori Dániel

A BETŰK EREJE

A ketuba: vallási szokások szerinti házasságlevél. Kapitány Sára iparművész pedig boldog, ha új, díszes ketuba kerül a falra egy zsidó család otthonában.

– Régi, feledésbe merült szokásaink ismét az életünk részévé válhatnak, ha megfelelő formában használjuk őket. A hagyomány az elődök által teremtett értékek életben tartása, melyet kötelességünk továbbvinni, továbbadni az utódainknak. Ezeket a szokásokat az ősi formában nagyon nehéz a mai ember számára értékesíteni, de finom változtatás után újra közel kerülhetnek hozzánk.

– **Mindig fontosnak tartotta a zsidó tradíciót?**

– Húszéves lehettem, amikor éreztem, hogy nem elég egy-egy nagyünnepen ellátogatni valamelyik zsinagógába, ennél jóval több érdekel. A családban senki nem gyakorolta a vallását, az utat tehát magamnak kellett megtalálnom. Az útkeresés időszakában habzoltam az információkat. Szinte mindegy volt, hogy irodalom, zene, vagy akár gasztronómia, csak a zsidósággal kapcsolatos legyen. Mára lecsendesedett a lázas keresgélés, tudok különbséget tenni számomra fontos és kevésbé lényeges között.

– **Szegedi művészeti középiskolában érettségizett, majd az Iparművészeti Egyetemen, textil szakon tanult. Hogy talált rá a ketubákra?**

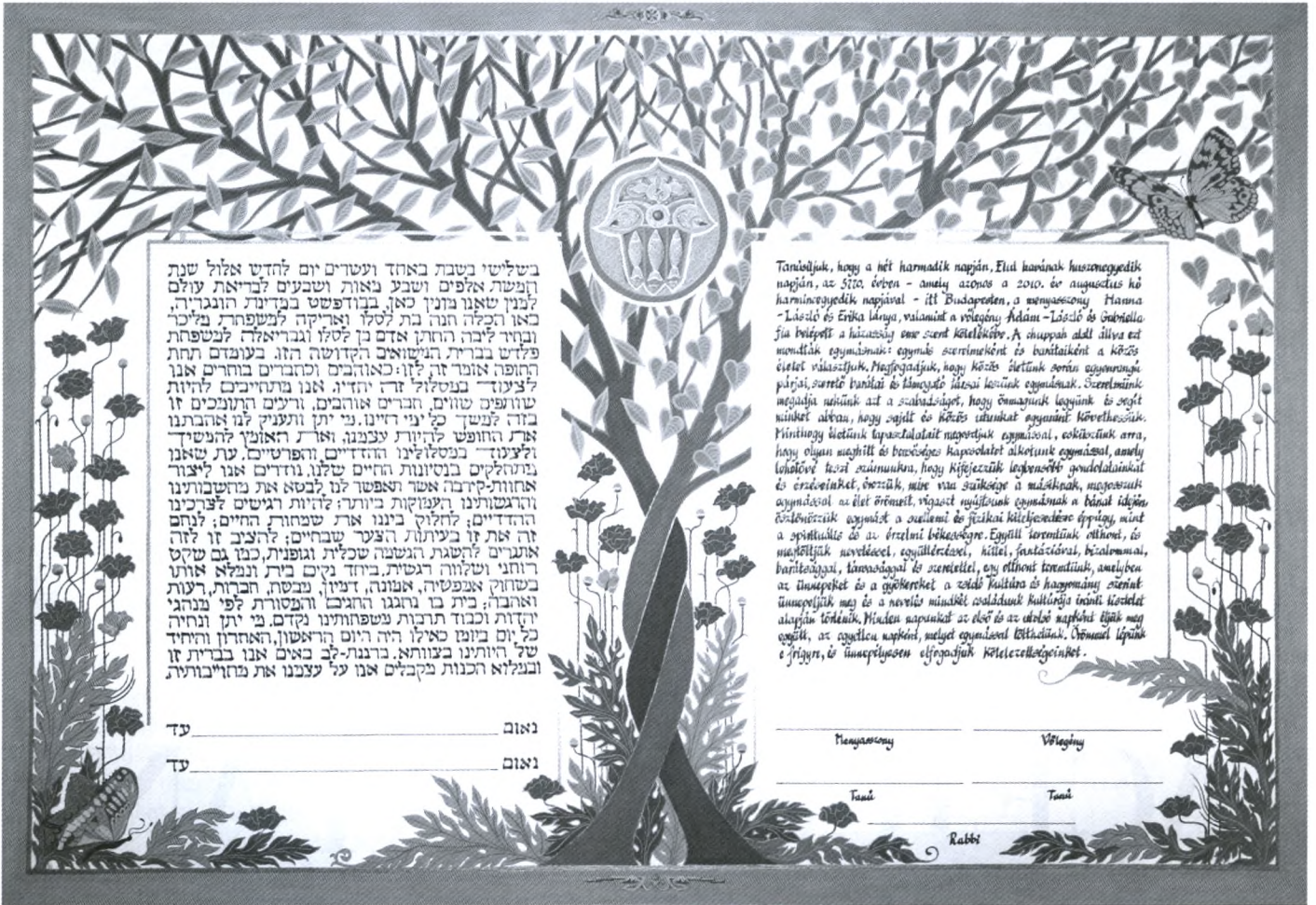
– A héber kalligráfiát korábban csak kisebb munkáknál alkalmaztam, de nem éreztem fontosnak, hogy ezzel dolgozzam. A sors úgy hozta, hogy mégis kipróbálhattam magam. Barátnőm kérésére, az ő esküvőjére készítettem az első ketubát. Ez a munka olyan sikert hozott, hogy nem kételkedtem tovább abban, van értelme ezzel foglalkoznom. Ráadásul olyan tanítómentert ismertem meg az előkészületek idején, akitől azóta is szívesen tanulok, akinek az észrevételei meghatározóak számomra. Dr. Raj Ferenc rabbi türelemmel és tapintattal segített át a nehézségeken, bölcsessége és optimizmusa erőt adott. Mire Zsuzsi ketubája elkészült, már biztosan éreztem, hogy ez az, amivel foglalkozni szeretnék.

– **A héber betűknek sokan mágikus erőt tulajdonítanak. Ez a fajta íráskép önmagában is nagyon dekoratív.**

– Nem vagyok babonás, de a betűk és a kimondott szó erejében is hiszek. Rajzolás, festés közben mindig szól körülöttem valamilyen zene, de az íráskor tökéletes csendben dolgozom. A ketuba szövegének megírása elmélyült koncentrációt igényel. Bármilyen eltereli a figyelmet, zavaróan hatna. Nyugodt környezet, a belső béke megteremtése szükséges ahhoz, hogy a betűk szépek legyenek, s ne ejtsék egyetlen hibát sem, hiszen majdnem lehetetlen, de legalábbis nagyon nehéz utólag javítani.

– **Kik készítették régen a ketubákat? Szent szövegeknek számítanak?**

– A régi időkben az írástudók vetették papírra az eskü szövegét, mely évszázadokon keresztül változatlan maradt. Kisebb közösségeknél gyakori volt, hogy

בשלושי בשבת באחד ועשרים יום לחדש אלול שנת ה'תשע"א...
 קמשה אלפים ושבע מאות ושבעים לכריאת עולם
 לבנו שאנו עונין כאן בבודפשט בפנינת הנגריה,
 כאן הכלה חנה בת לסלו ואריקה למשפחת נליכר
 ובחדר ליבה החתן אדם בן לסלו וגבריאלה למשפחת
 פלדש בברית העשואים הקדושה הזו. בעומדם תחת
 החופה אומר זה לזו: כאוהבים וסבירים בוחרים אנו
 לצעוד במסלול זה יהי'ו אנו מתחייבים להיות
 שותפים שווים, חברים אוהבים, ורעים התומכים זו
 בזה למשך כל ימי חיננו. מי יתן ונעניק לנו אהבתנו
 ארת החופש להיות יעמנו, וארת האומץ להמשיך
 ולצעוד במסלולנו ההדדיים והפרטיים. עת שאנו
 מתחלקים במסונות החיים שלנו, נודדים אנו ליצור
 אחוות-קירבה אשר תאפשר לנו לבטא את מחשבותינו
 והרגשותינו העמוקות ביותר; להיות רגשים לצרכינו
 ההדדיים; לחלוק בינו ארת שמחות החיים; לנחם
 זה את זה בעיתות הצער שבחיים; להצביע זה
 אחרים לחגות הגשנה שכלית וגופנית, כמו גם שקט
 רוחני ושלווה רגשית. ביחד נקים בית ונמלא אותו
 בשחוק ואנפשיה, אמונה, זמון, עבשה, חכרות, רעות
 ואהבה; בית בו נהגנו החגים והמסורת לפי מנהגי
 יהדות וכבוד תרבות שפתוחתנו נלדם. מי יתן ונחיה
 כל יום ביושן כאילו היה היום הראשון, האחרון והיחיד
 של החיננו בעוהמא. כרגנת-לב כאים אנו בברית זו
 ונמלא הכנות נקבלים אנו על עצמנו את מחויבותות

Tanuljuk, hogy a hét harmadik napján, Elű havának huszonegyedik
 napján, az 5770. évben - amely azonos a 2010. év augusztus hó
 harmincegyedik napjával - itt Budapesten, a menyasszony Hanna
 - László és Érika lánya, valamint a vőlegény Adam - László és Gabriella
 fia közt a házasság első szerződésére. A csupán addig állva ed
 mondták egymásnak: egymás szeretelmével és barátságként a közös
 életet vállalkozunk. Megfogadjuk, hogy közös életünk során egymásnak
 párjai, barátai barátai és támogatás leszünk egymásnak. Szerelmünk
 megadja nekünk azt a szabadságot, hogy önmagunk legyenek és segít
 nekünk abban, hogy saját és közös életünk egymással kövessék.
 Pénteken életünk kapcsolatát napjaink egymással, ekkorunk arra,
 hogy olyan magunk és barátság kapcsolatunk alkotunk egymással, amely
 lehetővé teszi számunkra, hogy kifejezzük legbelsőbb gondolatainkat
 és érzelmeinket, szeretjük, mire van szükség a másoknak, megosztjuk
 egymással az élet örömeit, vigaszt nyújtunk egymásnak a bánat idején
 örlényünk egymást a szellemi és fizikai kifejezésre építjük, mint
 a spirituális és az érzelmi közeget. Együtt szeretünk alkotni, és
 megteremtjük neveléssel, együttműködéssel, hittel, fantáziával, bizalommal,
 barátsággal, támaszokkal és szeretettel, egy olyan területet, amelyben
 az ünnepeket és a egyeteket a közös kultúra és hagyomány szent
 ünnepeink meg és a nevelés mindkét oldalunk kultúrája némi közelet
 alapján történik. Minden napunkat az élet és az élet napjaink élők meg
 együtt, az egyetlen napjaink, melyek egymással létezőnk. Önmagunk legyenek
 a jöjjön, és ünnepeinken elfogadjuk közeletességünket.

נאום _____
 נאום _____
 עד _____
 עד _____

Menyasszony _____
 Vőlegény _____
 Tanú _____
 Tanú _____
 Rabbi _____

ez a feladat apáról fiúra szállt. Szófért írta a házasság-
 gal kapcsolatos iratokat, a ketubát, és különösen a
 válólevelet, a getet. A házassági szerződés halachikus
 szempontból nem számít szent szövegnek, ezért nők is
 írhatják. A ketuba, mint önálló művészeti ág, a XX.
 század vége felé kezdett kialakulni. Elsősorban Izraelben
 és az Egyesült Államokban, később Európában is
 divatossá vált saját házasságlevelet készíttetni egy
 hozzáértő művésszel.

- **Hány nap alatt készít el egy házassági szerződést?**
- A ketuba elkészítésénél két fontos tényező a meghatározó: a szöveg mennyisége és az illusztráció összetettsége. Általában két-három hét alatt készülök el egy munkával, de volt már olyan házasságlevél is, amin két hónapig dolgoztam. Aprólékos, elmélyült munka a betűk írása, majd a hozzájuk megálmodott képi világ megvalósítása. Véleményem szerint a kézzel írt és rajzolt ketuba éppen az írás, a grafika „élő” volta miatt különleges, ezt a finom harmóniát nem lehet elektronikus úton előállítani.
- **A zsidó hagyományon kívül mi inspirálja még? Más tradíciók is megihletik?**

- Gyakran meritek inspirációt más népek kultúrájából. Főleg a zene és a népművészetek terén bukkanok izgalmas dolgokra. Nagyon szívesen használok a munkáimhoz magyar, perzsa, vagy skandináv motívumokat, gyűjtöm is az érdekes mintákat, formákat. Később, a tervezési folyamat során ezeket átalakítom, kombinálom, s mire a papírra kerülnek, már a saját stílusomnak megfelelően rajzolom meg őket. A hallgatott zene is lehet távol-keleti, arab, modern vagy klasszikus, minden ketuba más „aláfestést” igényel.

- **Milyen a kereslet Magyarországon a munkái iránt?**

- Minden zsidó esküvő során szükség van egy ketubára, ennek hiányában nem is érvényes a házasságkötés. Az már egyéni döntés, hogy egyszerű fekete-fehér, vagy színes nyomtatással készült, netán kézzel írt és rajzolt házasságlevél lesz-e, amit aláírnak a hüpe alatt. A művészi színvonalú, egyedi ketuba iránt egyre nagyobb az érdeklődés, a fiatalok fontosnak érzik, hogy a házassági eskü szövegét igényes, szétválasztott kivitelben örökössék meg.

Németh Ványi Klári

„A házassági szerződés halachikus szempontból nem számít szent szövegnek, ezért nők is írhatják.”

Egy kóser esküvői ruha

KACÉR KIRÁLYLÁNY VAGY EXTRAVAGÁNS ARA?

Szokatlan témával rukkoltunk elő, de még mielőtt bárki azt hinné, hogy a 2012-es *Esküvő* kiállítás volt ránk ekkora hatással, eláruljuk, hogy Kapitány Sára ketubái hozták meg a kedvünket az esküvőhöz. Házasságlevelek után jöjjenek most a menyasszonyi ruhák.

A legszebb zsidó menyasszonyokat Chagall festette. Ezekkel a törekeny, légies szépségekkel egyszerű, földi halandóknak nehéz felvenni a versenyt, inkább inspirációként szolgálhatnak egy-egy kollekcióhoz. A szolid, zárt fehér ruha, föl-

dig érő fátyol és a kék legyező különleges kellékei egy tökéletesen összeállított szettnek. A zsidó vallási törvények nem engedik meg a fiatal arának, hogy bájjait a vőlegényen kívül bárkinek is megvillanthesse. Dekoltázs szóba sem jöhet.

Rebeka elfátyolozta magát, amikor megpillantotta Izsákot. Ildomos ezért a jó erkölcsű őszanya példáját követni minden „szende szűznek”, és azoknak a lányoknak, akik a rabbi színe elé és a hüpe alá járulnak. Elegendhetetlen kellék a fátyol és a zárt ruha. A finom, elegáns és drága anyagok kitűnő alapjai lehetnek egy visszafogott ruhának. A fátylat kiválthatja egy csinos kalapfátyol. Különlegesebb és jóval exkluzívabb, mint a szüziesség állandó jelképe. A kalaphoz pedig elegáns kosztüm a legtökéletesebb választás.

Nemrég egy izraeli menyasszonyi ruhakatalógusra sikerült lecsapnom. A közel-keleti modellek legtöbbször muszlin, selyem és tüll. Igazi egyedi és merész megoldásokban gazdag darabok várják a menyasszonyjelölteket. Az empire különlegességek mellett megtalálhatók a rafinált nadrágszoknyák zárt felsőrészel. Ezeknek a finom kelméknek már a tapintása sem mindennapi élmény. Fátyol helyett inkább a fejdísz részesítik előnyben, mely sok esetben élő virágból készül. A színvilág fehér, arany és a megunhatatlan ekrü.

A legtöbb lány menyegzőjét élete legnagyobb napjának tekinti. Nehéz megtalálni a megfelelő ruhát. A készülődés lázában égő árak már hónapokkal a nagy nap előtt rástartolnak a különböző ruhaszalonnak és kölcsönzők ajánlataira; mégsem könnyű kiválasztani a „legtökéletesebbet”, amitől a Nagy Ő-nek könnyek szöknek a szemébe, és megbabonázva áll a hüpe, az oltár vagy az anyakönyvvezető előtt. Hogy segítsünk a menyasszonyoknak a legjobb formájukat hozni, megkérdeztük Szabó Gergely divattervezőt, a *Divatkreátor* győztesét és a pozsonyi Kósa Annamáriát, aki a 2011-es év designere lett Szlovákiában.

– Mitől lesz személyre szabott egy menyasszonyi ruha?

Szabó Gergely: A megrendelőimnek általában már van elképzelésük arról, milyen ruhát akarnak viselni életük egyik legszebb napján, amikor ők vannak a figyelem középpontjában. A hölgyek elmondják az elképzeléseiket, én javaslatot teszek arra, hogy a megálmodott ruha milyen anyagból lenne a legszebb. Természetesen az is előfordult már, hogy a végeredmény teljesen más fazon lett, mert az eredeti terv nem felelt meg a menyasszony alkátának. Egy kis rafinált szabásvonallal nyújtani, vékonyítani is lehet az alakot. Szerencsére eddig mindig igazat adtak nekem, már amikor az első ruhapróbán felvehették az általam tervezett „álmoruhát”. Ettől válik igazán személyre szabottá egy menyasszonyi vagy nagystélyi ruha.

Kósa Annamária: Úgy gondolom, hogy minden házasulandó arának van elképzelése, hogy mit is szeretne felvenni a nagy napon. Elkezd keresgélni az interneten, boltokban, kölcsönzőkben. Ezek a menyasszonyi ruhák szinte kivétel nélkül tömegcikkek. Ahhoz, hogy egy menyasszonyi ruha személyre szabott legyen, a tervezőnek ismernie kell a megrendelő ízlését, igényét, természetét, stílusát, és nem utolsósorban testi adottságait. Ezek mind meghatározzák, hogy milyen típusú ruha fog jól állni a leendő menyasszonynak. Mindezeket a feltételeket figyelembe véve kell fazon, színt, anyagot választani, hogy igazán jól érezze benne magát a megrendelő.

– Milyen anyagokkal dolgozik a legszívesebben?

Sz. G.: Bár nehéz vele dolgozni, de az alkalom a meghatározó, így a menyasszonyi ruháimat szatén selyemből, brokáttal kiegészítve, organzával és természetesen gyönyörű csipkével készítem. Igyekszem megrendelőimet meggyőzni arról, hogy a lehető legjobb minőségű textiliákat válasszunk.

K. A.: Szeretem a különleges textiliákat, főként azokat, amelyeknek van tartásuk és jól formálhatók. Menyasszonyi ruha alapanyagként a minőségi anyagokat részesítem előnyben. Az igazán jó menyasszonyi ruhának elegánsnak, különlegesnek, exkluzívnak és egyben kényelmesnek kell lennie.

– Mit gondolnak, lejárt a fehér menyasszonyi ruhák ideje?

Sz. G.: NEM! Ez olyan alkalom, amikor életükben talán egyetlenegyszer talpig fehérbe öltözhetnek a hölgyek. Még mindig ez a leggyakoribb kívánság. Az éjféli utáni átöltözésre aztán el lehet eresztetni a fantáziát, már ami a színeket illeti. Én is készítettem már színes menyasszonyi ruhákat, amik – legyünk őszinték – nem sokban különböznek egy estélyi ruhától: terveztem halványszürkét ezüst csipkével díszítve, orgonalilát, halványkékét is. Az új „örület” a fekete menyasszony, de magam is készítettem már fekete-fehér ruhát, ami nagyon elnyerte a megrendelőm tetszését.

K. A.: Nagyon örülök, hogy egyre több a bevállalós menyasszony, és nemcsak a fehér és a halvány színek hódítanak, hanem a fekete és a vörös is egyre több teret kap. A fehér azonban soha nem megy ki a divatból. Túl mélyen rögződött az emberek fejébe, hogy a menyasszonyi ruha egyenlő a fehér színnel.

– Zárt vagy kacér menyasszonyi ruhákat terveznek?

Sz. G.: Az mindig a megrendelő kívánságának megfelelően dől el. Arra volt már példa, hogy kicsit vissza kellett

Nem kóser, de szép

Foto: Szabó Gergely

fognom a menyasszonyt, akkora dekoltázzsal szeretne volna meglepni élete párját. Igyekszem mindig valami különlegeset, extravagánsat, szokatlant tervezni, hiszen ezért keresnek fel a megrendelőim.

K. A.: A menyasszonyi ruha típusa, vonalvezetése egyértelműen az egyéntől függ. Szívem szerint csak extravagáns ruhákat terveznék, készítenék, de erre jelenleg kevés a megrendelő. A túlnyomó többség kacér királylány szeretne lenni, és sajnos sokan választanak előnytelen, kényelmetlen ruhát a nagy napra. Én ennek az ellenkezőjét vallom, és próbálok megtalálni az arany középutat – a megrendelő igényeit, elvárásait figyelembe véve, a saját tervezési stílusjegyeimmel elkészíteni egy egyedi, személyre szabott ruhát.

– A menyasszonynak „szűziesnek” kell lennie. Ilyen fajta igényekkel meg szokták keresni a megrendelőit?

Sz. G.: A valódi szűzies megjelenés ma már nem szempont. Nem készülnek állig felsabott, teljesen zárt

menyasszonyi ruhák, ahogyan nem kötnek fehérliliomból mirtuszággal díszített csokrot sem. A lefátyolozott menyasszony is egyre ritkább. Egyik öltözésem, egy háromrészes, törtfehér ruha nehézselyemből készült, hosszú aljjal, kabátkával, de alatta kis kivágott toppal, ami már megmutatta viselőjének bájait is. Egyébként a helyszín fontos szempont – egyházi esküvőre szolidabb, kissé zártabb ruha, de legalább egy stórával vagy boleróval eltakart dekoltázs az illő.

K. A.: Pont az ellenkezője a tapasztalatom. Nemcsak menyasszonyi, de bármilyen alkalmi jellegű ruhánál a hölgyek minél többet szeretnének megmutatni bájukból. Szerintem sokkal szexibb egy sejtelmes ruha, mint egy mélyen dekoltált korzett. Eléggé egyhangú a pánt nélküli, csupasz váll, csupasz nyak, szűk felső, habos szoknya. Tervezői szemmel e ruhák nagy része egy kaptára készült tucatáru.

Németh Ványi Klári

AMERIKA: ZSIDÓ ESKÜVŐK ISTENNEL ÉS NELKÜLE

Amerikában a zsidó esküvő szinte minden mozzanatának jelentősége van. A házasságkötés: alkuk, személyre szabott rituálék szakértők által formált színtere.

Sadchenok (házasságközvetítők) sora egyengeti már az egyedülállók útját is: megmondják, ki a jó férjnek vagy feleségnek való; melyik a jó *match* és melyik nem; ki kit érdemel meg; mit kell viselni, mondani, gondolni ahhoz, hogy az ember elkeljen. Avraham Newman ortodox rabbi rendszeresen tart előadásokat csak nőknek arról, hogy a barátot miként kell ügyesen vőlegénnyé alakítani.

– A mai nemiidentitás-zavaros időszakban a férfiak elfelejtettek valódi férfiak lenni, a nők pedig nők. A férj-

fogás ezért ma olyan, mint a halászat: be kell dobni a csalit (például a nő viseljen csillogó ruhákat, és mindig legyen csinos), és amikor a férfi bekapta a csalit, a nő tekerje a pecabotot egy kicsit, aztán engedje, hadd ússzon. Előadás-sorozatával és informális társközvetítő tevékenységével Newman rabbi szeretne több boldog zsidó házasságot nyélbe ütni, hiszen a *p’ru úr’vu* (szaporodjatok és sokasodjatok) a legelső tórai parancsolat.

A magyar származású Jungreis Eszter rebbecin első sorban a gazdagok társközvetítője. Könyvei és heti cikkei rendkívül népszerűek: azt tanítja, Isten a harmadik fél a házasságban. Ha őt bevonják, nő az áldások száma. Ha kihagyják, csak baj lesz.

Yitzhak Ginsburg chabad rabbi könyve, *The Mystery of Marriage* (A házasság rejtélye) a házasság misztikus oldalát mutatja be, modern pszichológiával ötvözve: a férj és a feleség lelke egy tőről származik, uniójuk lényege az *egy-ség*, ezt kell megélni a mindennapokban. Könyve gyakorlati útmutatót is tartalmaz: kitar-

Emelkedett
hangulatban

tásra biztat, és amellet érvel, hogy nincsenek véletlenek vagy tévedések, dolgunk van a társunkkal. Nem mindig az a lelki társunk, akivel a legkönnyebb az élet, hanem az, aki mellett a legtöbbet fejlődhetünk. Shalom Arush rabbi, az izraeli breslov haszid közösségből még ennél is tovább megy kimondottan férfiaknak írott bestseller könyvsorozatában, a *Béke kertjében (Garden of Peace)*. Egyenesen azt állítja, hogy

a nők már megváltották magukat

Éva bűne miatt azzal, hogy nem vettek részt az aranyborjú imáadásában. Ma már csupán azért vannak a reinkarnációs körforgásban, hogy a férfiak spirituális felemelkedését segítsék. Ezért a férjeket arra szólítja fel, hogy engedelmeskedjenek mindenben a feleségüknek. Magasabb szinten állnak a férfiaknál, így minden kritikájukat isteni eredetűnek kell venniük, mely a javulásukat szolgálja.

Az esküvő – a bár micvó mellett – a legnagyobb „buli”, költségei New Yorkban tízezer dollártól a csillogos égitestekig terjednek. Az ultraortodox közösségben a szegényebb párok megsegítésére sokféle alap létezik, melyek kamat nélküli kölcsönt vagy több ezer dolláros támogatást nyújtanak.

– Egy zsidó lapban találtam a hirdetést: kedves emberek teljesen önzetlenül nemcsak pénzt adtak, hanem elintézték, hogy a zsinagógát, a zenekart és a rabbi

szolgáltatásait is ingyen kapjuk – mondja Daniella, egy újdonsült asszony. – Hagyományosan a menyasszony családjának a feladata az esküvő szervezése. Mivel azonban én betértem, a szüleim semmit sem tudtak segíteni, el se jöttek, nekem meg fogalmam sem volt arról, hogy mi a teendő. A szponzorommal annyira összebarátkoztunk, hogy végül mindenben segített, sőt ő kísért a hüpe alá is.

Mivel a menyasszony támogatása fontos parancsolat, számos *gemach* (jótékonyági szervezet) létezik, melyek a menyasszonyi ruháktól kezdve az asztalterítőkön át a daloskönyvig

minden szükséges kelléket ingyen

a rászorulóknak rendelkezésére bocsátanak. Ezeket olyan leányok is gyakran igénybe veszik, akik nem spórolni szeretnének, hanem környezetudatosabb életre vágyanak.

A jobb módúak számára a lehetőségek száma végtelen: van, aki repülőn mondja ki az igent, mások a mexikói tengerpart homokján kelnek egybe. Partiszervezők és rabbik tartanak felkészítő előadásokat és megbeszéléseket nem csak az ifjú pár, de egész családjuk számára is, hogy a ceremónia minél „testhezállóbb” legyen. Minden részletet megbeszélnek. A legtöbb vita az esküvői ajándékok körül folyik. A legtöbb pár ugyanis ilyenkor szerzi be az új háztartáshoz szükséges tárgya-

Csoportos áldás
a hüpe alatt

kat – az eljegyzési partitól kezdve, több hullámban. Kevésbé elegánsnak, ám progresszívnek számít pénzügyi támogatást kérni, vagy az adományokat jótékonyági szervezeteknek továbbküldeni.

Amerikában a vegyes házasságok aránya lassan eléri az ötven százalékot, de a közösségekben még csak most kezdik ennek rituáléit kitalálni. A 92Y zsidó kulturális központban David Kalb ortodox rabbi rendszeresen készít fel különböző vallású párokat az esküvőre és az együttélésre. Ha a pár nem zsidó tagja szeretne betérni, segít neki. Ám

Van, aki repülő-
szőnyegen érkezik
az esküvőre

ha vallásuk megtartásával szeretnének együtt élni, tanácsokkal látja el őket arra nézve, hogy miként navigáljanak a különbségek között, majd olyan liberálisabb rabbihoz irányítja őket, aki vállal ilyen ceremóniát. Mivel az államilag elismert esketési jogosítványt könnyű kiváltani, a rabbik mellett szinte bárki elláthatja a feladatot.

A zsidó esküvő hagyományos rituáléit egyre gyakrabban szabják személyesre. Saját készítésű hüpe alá állnak; van, aki rockzenére vonul be az esküvőre; más pedig barátai vállán, repülő szőnyegre emlékeztető alkalmatosságon viteti magát az arához. Dasee Berkowitz a JLife Consulting vezetője a zsidó rituálékat igyekszik tartalmasabbá tenni, a brit milától kezdve az esküvőkön át a temetésekig. A menyegző előtt akár fél évig is együtt dolgozik a párral, mélyebben elmagyarázza a zsidó esküvői szokásokat, hogy azokat személyesebbé, élvezhetőbbé és értékesebbé tegye minden résztvevő számára, figyelembe véve vallásosságuk mértékét és egyéni ízlésüket. Mindenre talál megoldást.

– Az egyik kliensem érdekes kéréssel állt elő: olyan zsidó esküvőt akart, melyből kihagynák Istent. Mindketten tudósok voltak, és nem akartak olyan ceremóniát, melynek rituáléiban, fogalmaiban nem hisznek. Ugyanakkor rabbit kértek az esküvő levezetéséhez, mert a zsidó atmoszférát fontosnak tartották. Így átírták némelyik áldást.

Rebecca S. indiai vőlegénye nyakában indiai virágfüzérrel állt a hüpe alá. Mivel a vőlegény betért, édesapja nem kísérhette őt a hüpéhez. Így a papát egy szanszkrit szöveg felolvasásával vonták be a rituáléba. A hagyományos hét áldást (seva brachot) csak zsidó férfiak mondhatják el, ám ugyanezt angolul, szanszkritül, vagy más nyelven már bárki recitálhatja. A menyasszony nyakában is virágfüzér lógott, ezeket a hüpe alatt kicserélték.

Steve Greenberg ortodox rabbi, a melegjogok élharcosa tavaly novemberben két ortodox férfit adott össze. „Ez az esküvő Washington DC polgári joga szerint érvényes, de nem számít *kiddusinnak* (ortodox törvény szerinti zsidó esküvőnek). Az ortodox *kiddusin* szerintem sem megfelelő azonos nemű párok számára. Ez a szertartás két férfi egymás iránti elköteleződésének ünneplése volt barátaik és családtagjaik előtt” – írta Greenberg a *Jewish Week* c. hetilapban. Ennek ellenére száznál is több ortodox rabbi írt alá egy Greenbergtől elhatárolódó nyilatkozatot, melyben kijelentik: az azonos neműek házassága a Tóra értékeinek megszenteltségének elhanyagolása. A liberálisabb irányzatokhoz tartozó rabbiknak könnyebb dolguk van.

A zsidó esküvő és

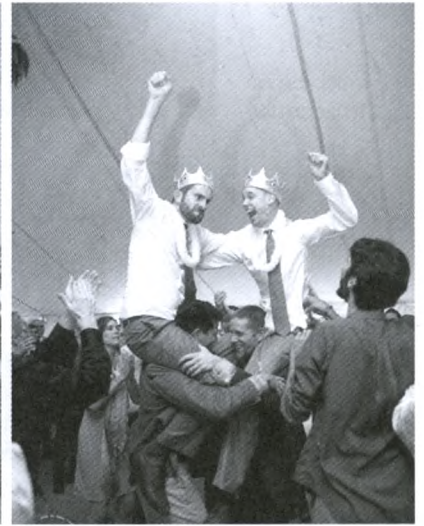
a házasság feminista hadszíntér

is: a JOFA, az ortodox feminista szervezet egész internetes adattárát hozott létre a szertartás *gender*-különbségeinek halachikus (zsidó törvényeknek megfelelő) ki egyenlítésére. Hosszasan értekeznek arról, hogy miként

vállalhat aktívabb részt a nő a szertartásban – például míg hagyományosan a vőlegény húzza a menyasszony ujjára a gyűrűt, ma már ezt a menyasszony is megteheti.

Átírták a *ketubát* (házasságlevél) is, hogy az ne a nő adásvételéről szóljon, hanem 21. századi, egyenlő felek partnerségről, melyben a nő is kötelezettségeket vállal a férje iránt. Divatos a nem vallásos szertartásokból átvett házassági fogadalmak nyilvános felolvasása is. Ma már magára valamit adó rabbi el sem vállalja a házasságkötést úgynevezett *pre-nuptial agreement* nélkül, melyben a férj kötelezettséget vállal arra, hogy ha a feleség válni akar, elengedi. Erre azért van szükség, mert világszerte több ezer elhagyott ortodox vallásos nőt (héberül: *agunát*) zsarol a férje azzal, hogy nem adja ki a válólevelet. Ilyenkor a nő nem házasodhat újra, és ha más férfitől születik gyermeke, az *mamzer* státuszba kerül, tehát nem házasodhat zsidóval.

A *mikvét* (rituális fürdőt), melyet a zsidó házasság alapjának tekintenek, mostanában kezdik újra felfedezni a nem ortodox nők is, többnyire Aryeh Kaplan és Anita Diamant a mikve spirituális oldaláról szóló könyvei kapcsán. Korábban a mikve elsősorban a nő havi vérzésének tisztátlanságához kapcsolódó, avittas, férfiuralmi jelképnek tűnt. A Diamant-által alapított, Boston-közelében Mayyim Hayyim közösségi és oktatási központnak is köszönhető, hogy sokan újra szent, élő vízként tekintenek a mikvére. A nőiség ünneplésének rituális helyszíne lett,

mely a nőket ciklikus természetükhöz és magához a természethez kapcsolja. Segít az is, hogy ma már az amerikai mikvék a wellnessfürdők színvonalán állnak: tiszták, elegánsak, fűtöttek, gyakran extra kozmetikai szolgáltatásokat, tanácsadást és masszázst is kínálnak. Kevésbé ellenőrzik az alámerülő nőket, ezzel visszaadva a saját testük fölötti rendelkezési jogot.

Rabbi és egy azonos nemű pár. A melegházasság a liberális közösségekben már nem akadály

Margit Patricia Eszter
(New York)

Legyen előfizetőnk 2012-ben is!

Mert Ön:

elfogadó, kíváncsi, kritikus és építő ember.

szereti az igényes folyóiratot.

akkor is megtartja értékeit, ha az Önt körülvevő gazdaság és társadalom éppen nem kedvez ezen értékeknek.

szeret még olvasólámpa mellett nyomtatott újságot olvasni.

tudja, a Szombat több mint húsz éve dolgozik a magyarországi zsidóságért.

tudja, a jó ügyek építik a közösséget.

Mert Ön tudja, a Szombat folyóirat jó ügy.

Előfizethet egy évre legalább 5950 forintért banki átutalással a 11709002-20066703-as OTP-számlaszámra, vagy kívánságára csekket küldünk. Lapunk példányonkénti ára 650 Ft. Előfizetőknek egy példány 595 Ft. Előfizetés külföldre 50 euró, illetve 80 USD.

Izrael: esküvő a tengerparton

LÉGY TE NEKEM SZENTTELVE...

Izraelben gyorsan változnak az esküvői divatok, szokások, viszont örök, hogy több száz fős lagzit illik prezentálni, amelyen a rokonok és ismerősök csekkeken róják le az ifjú pár vagy szülei felé az adományokat.

A bejáratnál a fiatalok mellett hatalmas széf figyelmeztet a felmerült költségekre, oda illik bedobni minimum az adott hely árain megsaccolt menü ellenértékét. Adok- kapok alapon járnak körbe az ajándékcskek, megjelenésért megjelenés jár, meghívásért visszahívás.

A menyasszonyi ruhák szekuláris körökben igen rafináltak, ugyanis ötvöznük kell a rabbik tolerálta illendőséget a legújabb trendekkel, ami gyakran afféle ruhaköltemény-cabriókat eredményez, levehető és eldobható ujjakkal, dekoltázsokkal, hátrészekkel. Ügyesek a ruhatervezők, s a hüpe alatt még szigorúan zárt, szolid ruha egy perc alatt dögös szereléssé válhat a táncparketten. Megszokhatatlan élmény, ahogy a megható, pohártörésben kulmináló vallási ceremónia végén, miközben az egész pereputty még könnyes szeméit törölgeti, egyszer csak a dj belescap az erősítőkbé, és egyik pillanatról a másikra vad táncra perdül a násznép, az érzékenyülésből heves rock 'n' rollba menekül a rokonság.

Errefelé a fiatal párok nagy része esküvőjével szeretne bevonulni a világtörténelembe. Óriási az egyediségi verseny, ami természetesen súlyos egyformaságot jelent. Az utóbbi években a szabadtéri rendezvény a menő, kibucok és erdők rétjein hatalmas fehér sátrakat húznak fel nyáron a hűtés, télen a fűtés végett, mellettük nagyban emeli az esemény pompáját a medence és a celebek jelenléte. Főként a keleti énekesek hagniznak az esküvőkön, ismertség függvényében 10 ezer sékeltől

a csillagos égig emelkedhet a gázsijuk, amit egy-két ismerős szám előadásáért vágnak zsebre. Aztán a celebek odaülnek az ünnepek mellé, leereszkednek a hálás közönséghez, már amennyiben nem rohannak a következő lakodalomba.

A belügy csak az otorodox rabbik levezette esketést ismeri el. Akik konzervatív vagy reformrabbik kértek fel, azoknak külföldön is össze kell házasodniuk, ha azt akarják, hogy bejegyezzék új családi állapotukat a személyi igazolványukba és a hivatalos okmányokba. Mégis, egyre többen fordulnak el az ortodox szertartástól, sokan elsősorban feminista okokból, mert a szigorúan hagyományos ortodox ceremónián a nőknek szavuk sincs, csakis a vőlegények szólalhatnak meg, ismeretlen a kölcsönösség és az egyenrangúság. És persze akkor sem jön szóba az ortodoxia, ha az egyik házassuló fél nem számít zsidónak, vagy zsidóságát nem fogadják el a rabbinátuson, valamint az egyneműeket sem adja össze az ortodox rabbi, pedig egyre gyakrabban két fiú vagy két lány áll a (reform)hüpe alatt.

A melegesküvők éppen olyanok, mint a heterók, mégis különös báj kölcönöz nekik, ahogy másságukat az ugyanolyansággal igyekeznek cáfolni, gondosan teljesítve a menyegzők összes elvárását, kezdve a fehér esküvői ruhától egészen a nyitottabb irányzatokat képviselő rabbik jelenlétéig. Izraelben igen erős a konformitás igénye még a nonkonformban is, amit talán magyaráznak a történeti és a geopolitikai körülmények, az összezárás szükségessége az ellenséges környezetben, a csoportkohéziót növelő helyi tapasztalatok, a katonaság, a háborúk közös élménye. A zsidó államban az összes harc és meghasonlás ellenére máig erősen keresik a közöset: azt, ami összeköt, és nem mindig azt, ami elválaszt minket egymástól. És máig az egyik legfontosabb összetartó szál a hagyományos zsidó esküvő a baldachin alatt, kedat Mose veJisrael: Mózes és Izrael törvénye szerint.

Shiri Zsuzsa

Hans-Henning Paetzke

SZEMFÉNYVESTŐK

Leo Kleinschmidt élvezi az új szabadságot, az új szerelem kinjait és örömeit, magasságait és mélységeit, az idegen akusztikus jeleket, a lehetőséget, hogy emberekkel ismerkedjen, értelmiségekkel és kiváló művészekkel, amilyenekkel Kelet-Németországban csak ritkán találkozott, barátkozásról nem is beszélve. Itt Magyarországon minden más. A társadalom úgy működik, mint egy nyitott kasztrendszer. Ha beengednek, akkor megnyílnak a sorompók, eltűnnek az életkori határok, a különböző életutak határai.

Amikor a huszonhat éves Leo megismerkedik a hetvenöt éves Einstein Andorral, a veterán lektorral, aki egy állami kiadónál magyar irodalmat ad ki német nyelven, magától értetődik, hogy a mindig csokornyakkendőt viselő, idős férfi tegezi a bizonytalan, törekvő fiatalembert. Minden találkozásnál elővárás az íróasztala jobb alsó fiókjából egy doboz cigarettát, hogy a munka előtt és a nyers kritika előtt elszívják a békepipát. Leo el van képedve, fel sem tudja fogni, hogy az etikett megengedi neki, sőt, megköveteli tőle, hogy a társadalmi egyenjogúság és egyenrangúság jeleként ő is tegezze az öregurat. Hónapokig tart, amíg el meri hagyni azokat a körmondfont mondatszerkezeteket, amelyekkel meg tudja kerülni a tegezés vagy magázás kérdését. Andor, a holokauszt-túlélő élete ámulatba ejti Leót, aki az idősebbnek az elismerésére vágyakozik, amelyet az majd csak tíz évvel később ad meg neki.

Az ámulathoz félelem társul, a tettek leszármazottjának félelme. Hogy Leo maga soha nem volt tettes, csak még za-

varosabbá teszi büntudatát. Hiszen a náci fecsegés a vérről, az ősök, a nemzetiség vérről felsejlik az áldozatok érvelésében is, akik meg vannak győződve, hogy az Úr, a bosszúálló erős Isten megbünteti az atyák vétkeit a fiakban is, harmad- és negyedikiglen.

Andor idegenkedik a kollektív bűnösség gondolatától, ő csak egyes emberekről tud, akik egy elvetemült államapparátus felbujtására követtek el bűnöket, váltak íróasztali tettesekké, netán tömeggyilkosokká. Az ő német sógora is egy ilyen egyes ember lehetett.

Egy 1923-ban alapított, harcosan zsidóellenes hetilap szerkesztőjeként próbálta derék német intellektuális elszántsággal kiköszörülni a csorbát, amelyet véleménye szerint a nála csak egy évvel idősebb nővérenek, Elsának köszönhetett; Elsa Keller ugyanis beleszeretett egy magyar – történetesen zsidó – zenészbe. Megbocsáthatatlan vétek, amelynek jellemzésére a fivér, ha nem akart sértő lenni, nem talált szavakat.

De ez még nem volt elég. A harmincas évek elején Elsa Keller kivándorolt Magyarországra, áttért a mózeshitre, és feleségül ment az Itzighez. Abban az időben, amikor a német néptársak már rég meghallották az idősk szavát, és a zsidókat legszívesebben elkergették volna, vissza a tengerbe, de legalábbis Madagaszkárra.

A zsidó polgártársak ellen 1933-tól már állami jóváhagyással végrehajtott erőszakos cselekményeket, így az egyik nagy berlini kiadó elleni náci támadásokat, és 1934-ben annak kényszerű eladását egy pártkiadónak Elsa, az elbocsátott kiadóigazgató egykori titkárnője már választott hazájában, Magyarországon élte meg.

A kiadóigazgató robusztus és súlyos foteljét, amelynek huzatát szecessziós motívumok díszítették, a hetvenes évek végén Leo Kleinschmidt mentette meg a pusztulástól a második világháború után a tulajdonosoknak visszaadott kiadó-impérium egyik frankfurti örökösének a pincéjéből. Bár Leo Kleinschmidt soha nem tudta rávenni magát, hogy ő is, akárcsak az öreg kiadóigazgató, ebben a fotelben végezze ebéd utáni sziesztáját, azért csináltatott belőle két utánzatot a hegyen levő házába és két másikat Budapesten is, amelyek most a magyarországi lakásában találták meg a helyüket, míg az eredeti Gizellánál, elvált magyar feleségénél maradt, aki nem tudta magát elszánni, hogy – mint Leo Kleinschmidt 1994-ben – visszatérjen Magyarországra.

Elsa, a német őskövület, soha nem tanulta meg a magyar nyelvet a szó hagyományos értelmében. Megpróbálta ugyan mindkét nyelvet elsajátítani, azt is, amelyet a bölcsőjébe helyeztek, és azt is, amely sorsszerűen keresztezte az útját, de úgy tűnt, inkább a nyelvek sajátították ki a törékeny asszonykát, aki a be nem álló szájával és a szájában soha ki nem alvó cigarettával egy dragonyossal is felvehette volna a versenyt. Egyetlen mondatában sem akarta hátrányos helyzetbe hozni a mindenkori másik nyelvet. Olyan keveréknnyelven beszélt, amelyből a beszélgetőpartnerei, attól függően, hogy melyik nyelvet bírták, mindig azt vették ki, ami számukra fontos, illetve érthető volt.

Ez a hajlékonyság, amellyel hol az egyikhez, hol a másikhoz fordult, nem tudván, hogy melyik nyelven szökken ki a szájából a következő szó, bizonyára

megkönnyítette, hogy spontánul meghozza a döntést arról, melyik vallási közösséghez csatlakozzon, az evangélikushoz-e vagy az izraelitához. Hogy az árja fajtisztaságtól megszállott fivére kapjon egyet a fejére!

Az áttérés előtti oktatáson a rabbi majdnem le akarta beszélni Elsát, mivel az mindent összezavart, és nem tudott semmit sem megjegyezni. Csak jövődöbelije jól hangzó nevének köszönhető, hogy végül a rabbi áldását adta a jegyespárra, és engedélyezte, hogy a hüpe, az esküvői sátor alá álljanak. Még szerencse, hogy az esküvői ceremónia során a vőlegénynek, és nem Elsának kellett elmondania a döntő szavakat: „Háré át m'kudeset li b'tábáat zo k'dát Mose v'Jiszráél” – ez által a gyűrű által légy nekem szentelt Mózes és Izrael törvénye szerint.

A násznép csak a vőlegény néhány régi barátjából és rokonából állt. Németországból senki sem jött el. Elsa szülei rég meghaltak; apja a becsület mezején, Franciaországban, anyját a tüdőbaj vitte el. Az ifjú férj szüleinek sem jutott jobb sors osztályrészü. A korai árvaság és a jóságos nevelőszülőknél töltött gyermekévek láthatatlan fonalat szöttek a szerelmesek közé, amely szoroson összekötötte őket, amikor kiléptek a Dessewffy utcai kis zsinagógából, és a Hajós utcán át a közeli Andrássy útra mentek, ahol mostantól egy nagyúrinak nevezhető, hatszobás lakásban laktak, az első emeleten. Néhány lépésre az operaháztól, és tíz percnyire a Zeneakadémiától, ahol Elsa férje a hegedűs utánpótlást oktatja, s Bartók Béla és Kodály Zoltán is a kollégái közé tartozik.

Az Andrássy úti lakásban az esküvői társaságot egy négytagú klezmerbanda várja, amely hegedűvel, fuvolával, nagybőgővel és cimbalommal gondoskodik a megfelelő hangulatról. Az est előrehaladtával Elsa ifjú férje nem tud ellenállni a kísértésnek, és előveszi a hegedűjét, hogy csatlakozzon a zenészekhez.

Miután az ifjú pár visszavonult a menyegzői hálószobába, sor kerül arra, ami az érzékeket a házasságkötés estéjén rendszeren foglalkoztatni szokta, il-

Michael Blumenthal

A vidám vers

Ez egy vers a hamis jámborság és szomorúság ellen.

Egy vers a gyász és a szentség buta azonosítása ellen, egy vers, mely nevetni merészel a hervadt tulipánon és a kiegészített jácinton.

Ez egy vers a széles nyakkendő és a keskeny nyakkendő ellen, egy vers, mely nem hajlandó újabb elégiába fordulni Crane-ért, vagy Berryman-ért, sem Sexton-ért, vagy Plath-ért.

Ez az a vers, mely nem létezett a Holokauszt idején.

Ez a vidám zsidó verse az engesztelés és az alacsony sámli ellen, a kóserység és a körülméletlenség ellen.

Ez az a vers, mely besurrant a széderre, hogy beleigyon Eljáhu nyomorult poharába.

Ez egy vers a szerelem hazug tiltásával szemben, a hangos gyásszal szemben, a hazug őszinteséggel szemben. Ez egy vers Simone de Beauvoir-ért.

Ez egy vers a körbe nem járó ajándékokért, a tétlen spermák és az össze nem tört tojások ellen, Egy vers a takarók ellen.

Ez egy vers, mely örülten szeret egy éjszakán vagy egy hétvégén át, de sosem vesz feleségül. És sosem felejtet el.

Legfőképp pedig, ez egy vers a magunkra rótt szenvedéssel szemben. Egy vers minden olyan versemmel szemben, melyeket nem e sorokkal kezdtem: *Hét éve már, én kedvesem, fogaidba szerelmesen.*

Ez hát a versem. Ez hát a versed. És nem sajnál semmit sem...

Még ezt sem.

És itt tartasz

Mily megkönnyebbülés egy-egy éjszakán látni kísétálni az ajtón a nőt, akit szeretsz, mert tíz óra és szükséged van a nyolc óra alváásra, s az egy pohár bor is több volt, mint elég,

és a vágy – mi tagadás, legtöbbször megvagy nélküle és örülsz annak is, hogy az ukrán masszörnő, aki minden szerdán jön, nem szerelmes beléd, és nem is tervezi, merthogy a hátfájás

a legfőbb, amitől szabadulni akarsz, nem az ambivalens feszültség, és haverjaid vad sikerei nem zavarnak többé, sem megoldatlan vallásos vágyaid, sem a világ általános igazságtalansága,

nem, meglehetősen kevés dolog zavar mostanában, amikor először a nekrológokhoz lapozol, azután a tőzsdehírekhez, majd, hosszú szünet után a könyvkritikákhoz, jó polgárrá válsz,

reggel tornázol, számolod felhalmozódott áldásaidat, hálát adsz az Úrnak, hogy házad előtt épp egy trolí, mely barátnőd hazaszállíthatja saját ágyába, s itt tartasz, reggel van, egyedül

vagy, minden egyes szívdobbanásod a tiéd, dédelgetheted, a jövő semmi más, mint saját forgácsain ég, és bármi legyen is a lángjaiban, nem te vagy, s most lezuhanyozol és ennyi.

Szántó T. Gábor fordításai

Michael Blumenthal 1949-ben született, New Jerseyben. Filozófiát és közgazdaságtant tanult, majd a Cornell Law Schoolon szerzett jogi diplomát, 1974-ben. Kreatív írást tanított és tanít, többek között a Harvard Creative Writing programjának igazgatója volt. Hét verseskötete jelent meg, nemzedéke egyik legjobb amerikai költőjének tartják. *Weinstock Among The Dying* című regénye, amelyből korábban a *Szombat* is részletet közölt, 1994-ben elnyerte a *Hadassah Magazine* Harold U. Ribelow-díját, melyet a tárgyidőszak legjobb zsidó prózájának ítélnék. A kilencvenes évek elején Fulbright-ösztöndíjjal több évet töltött Magyarországon. Közép-európai témákat körüljáró esszégyűjteménye, a *When History Enters the House* (1998) ekkor keletkezett. *All My Mothers and Fathers* (Harper Collins, 2002) címmel jelent meg memoárja. Német, francia és magyar nyelvből fordít angolra, és Budapesten pszichoterápiás gyakorlatot is folytatott. Nyarait Balaton melletti házában tölti.

letve nem kerül sor. Elsa félreérthetetlenül felszólítja férjét, hogy ne mocskolja be őt, mert az erkölcstelen és undorító. Azonkívül a férjének elapad tőle az agyvize, ami végső soron a teljes elbutuláshoz vezethet. A férjnek, Kern Miklósnak, aki mindenütt a világon, ahol koncerteket adott, szívesen kereste kétes hírű hölgyek társaságát, mostanra már, gondolhatná, ha nem lenne túl szerelmes ahhoz, hogy erről gondolkodjon, egyáltalán nem is lehetne agyvize, agyának már annyira össze kellett volna zsugorodnia, mint egy aszalt szilvának.

Elsa ezen az éjszakán többször is átéli azt, amit csúcspontnak nevezhetnénk, miközben férje üres kézzel távozik, mivel szerelemből és abbéli félelmeiből, hogy megsérti ifjú aráját, megtartóztatja magát attól, amire természetből fogva vágyakozna, s nem szerez magának megkönnyebbülést. A következő években csak ritkán sikerül neki ilyen gusztustalanságot elkövetnie Elsával szemben – ezeket az alkalmakat Elsa mindig szemöldökének összehúzásával nyugtázza, ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy a házásélet örömeiről, már ami az ő részét illeti, le szeretne mondani.

Nem olyan egyszerű kiismerni, miféle gyengédségre vágyakozik. Ha Miklós meg akarja csókolni, reflexszerűen összeszorítja a száját. Csak ritkán nyílnak szét az ajkak, hogy érzéki élvezetben olvadjanak össze a férfiével. Ha azonban a legfőbb földi örömök felé közeledik, akkor ellenállhatatlanul és szinte követelőzve kap a nedves csókok után. De jaj Miklósnak, ha túl korán alábbhagy benne az erotikus feszültség! Olyankor Elsa nagyon dühös tud lenni, és előfordulhat, hogy durván felszólítja, hagyja őt békén, és menjen inkább a bordélyba. Ellenkező esetben viszont, ha ő érzi magát előbb a hetedik mennyországban, akkor rögtön kitér a férfi kielégülésre irányuló törekvése elől, és megkönnyebbülve nevet annak boldogtalan és ostoba ábrázatán.

A kor, Elsa alkata, gyenge alkalmazkodóképessége új szellemi és vallási házajához – mindez nem hat túl kedve-

zően az ifjú pár közös életére. A kezdetben még a tagadhatatlan problémák el- lenére is harmonikus viszonyba belopa- kodnak az első diszsonáns hangok. Ifjú feleségének teuton modora, nyers szívél- yessége túlságosan is emlékezteti a ze- nést arra a légkörre, amely Németor- szágba uralkodik, ahol ő már nem lép- het fel. Amit Elsában kezdetben eredeti- nek talált, az most az ellenkezőjébe for- dul. Ezen az sem segít, hogy Elsa igyek- szik odaadó házastárs lenni. Elképesztő félműveltsége is hozzájárul a házastársi viszony megromlásához. Ismert zenei és irodalmi műveket ugyanolyan ismert zeneszerzőknek és íróknak tulajdonít, csak hogy egyiknek nagyon kevés, netán semmi köze sincs a másikhoz. És az ide- gen szavak is előszeretettel bukkannak ki a szájából valami más jelentéssel vagy olykor ellentétes értelemmel.

(...) Nagy társadalmi átalakulások és terjeszkedő birodalmak terrorral, öldök- léssel és háborúval járnak együtt. Gyak- ran művészetellenességgel is, amely gi- gantikus népbutítás és giccsművészet mezét ölti magára az új birodalmi gon- dolat jegyében. E vélemény teljesen ha- talmába kerítette Elsa férjét, akiben egyre erősödik a kívánság, hogy elhagy- ja Magyarországot, és lehetőleg Európát is, ahol a horizonton baljós fellegek gyülekeznek. Bartók, akihez baráti kö- telékek fűzik, ugyanígy gondolkodik, bár őt a zsidótörvény nem érinti, annál inkább a zsidók egyenjogósítása óta év- ről évre erősödő antiszemita hangulat, amely őt emberlétének alapvető meg- győződéseiben sérti. Mindketten úgy ér- zik, hogy valami olyasmi készülődik,

aminek sem aktívan, sem passzívan nem akarnak részesei lenni.

Elsa jó vendéglátó, és ebbéli minősé- gében művészkörökben közkedveltség- nek örvend. Intellektuális kisiklásait jó- akaratú mosolygás kíséri. Férjénél egyre gyakrabban kedvetlenséget, sőt szé- gyenkezést váltanak ki. Egy napon ki- mondja, ami már régóta a levegőben volt. El akarja hagyni Magyarországot, Amerikában akar letelepedni. Hogy nem ragaszkodik hozzá, hogy felesége is ve- le tartson az emigrációba, az Elsát nem lepi meg különösebben.

Elsának már hosszabb ideje kétségei vannak, hogy alkalmas-e feleségnek, főként mert nagyon is tudatában van annak, hogy nem csak a zsidóknál szá- mít bűnnek, ha valaki ellene szegül a szaporodásnak. Össze van zavarodva, maga sem tudja már, jó döntés volt-e át- térni a zsidó hitre. Öccse, akivel már évek óta nem volt kapcsolatban, egy Budapestre vezető szolgálati útja alkalmával arról győzködi, hogy váljon el. Nagy dolgok fognak történni. Ha a jö- vőben Magyarország bekebelezetik a Német Birodalomba, könnyen megese- het, hogy Elsát mint zsidó kártevőt ki- törlik a német népközösségből. És ezt azért nem teheti meg vele és közös szü- leikkel.

Elsa, bár nem kedveli öccsét, megfo- gadja annak tanácsát, és beadja a váló- keresetet. Azonkívül bejelenti a hitköz- ségnek, hogy azonnali hatállyal elhagy- ja a zsidó vallást. Előző éjjel álmodott. Leugrik egy száguldó vonatról, amely eltűnik a ködben, aztán hirtelen újra felbukkan egy izzó lávát okádó

vulkán lábánál, ahol a lezúduló láva el- nyeli. Még mielőtt az utazók a lávában elmerülve sztlévé változnának, a ter- jengő mérges gázoktól gyötrelmes ha- lált halnak. Levegő után kapkodva, ve- rítékben úszva ébred fel Elsa a rém- álomból. Szégyelli félelmét, árulónak érzi magát.

A háború után majd azt meséli, hogy azért hagyta el a zsidó vallást, hogy né- metként jobban segíthesse a zsidókat. Azokról a hónapokról van szó, amikor a német csapatok 1944. március 19-i be- vonulása után kezdetét vette a magyar zsidók megsemmisítésének tragikus és jóvátehetetlen folyamata. Igen, Einstein Andort, a gazdag pálinkagyáros fiát, ké- sőbbi második férjét, akit több szerelmi élvezetben részesít, mint első házas- társát, valamint Einstein Andor első fe- leségét, Edelgardot a padláson rejteget- te a nyilasok elől. Hogy a padlás egyál- talán nem a tető alatt volt, hanem a Dessewffy utcai, új lakásának második emeletén – a lakás épp szemben feküdt a zsinagógával, ahol tizenkét év- vel korábban házasságot kötött –, és hogy Andortól fejedelmi fizetséget ka- pott a teljes ellátásért, nem változtat a tényen, hogy a segítőkészség nem volt teljesen veszélytelen egy olyan idősza- kbán, amikor a zsidóknak kötelező volt sárga csillagot viselniük, és Budapesten vagy úgynévezett védett házakban, vagy a gettóban laktak.

Szija Ferenc fordítása

(Részlet a *Kalligram* kiadónál rövidesen megjelenő könyvből.)

Kedvezményes kiadói előfizetési díj:
18 000 forint

Megrendelhető a szerkesztőségben,
telefon: 210-5149, fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

Máthé Áron

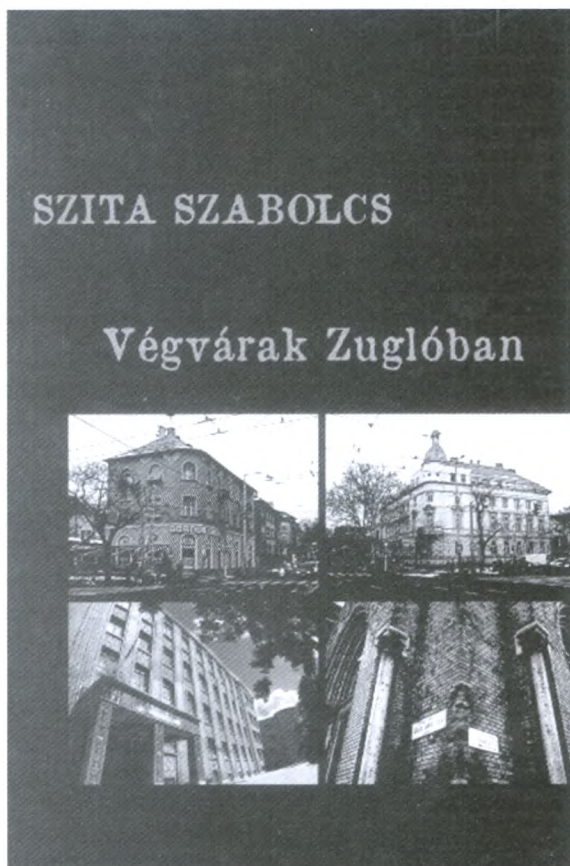
EMBERMENTŐK ZUGLÓBAN

A zuglói nyilasper során elhangzott néhány tanúvallomás – üldözöttek és segítségnyújtók egyaránt – örökítette meg egyes zuglói lakosok bátor kiállását.

A zuglói nyilas pártszervezet tagjai által elkövetett gyilkosságok és más bűncselekmények az 1966–67 folyamán lefolytatott eljárás során váltak közismertté. Nemcsak tömeges kivégzésekre kerül sor, hanem kifejezetten szadista módszerekkel is kínozták foglyaikat a pártszolgálatosok.¹ A nyomozást és a pert jelentős sajtókampány övezte és egy riportkönyv is megjelent a perről. Sajnos az ítéletben felvázolt történelmi tabló leginkább a kommunista propaganda közhelyeit tükrözte, s így éppen csak említették az embermentők tevékenységét. Szita Szabolcs 2009-ben megjelent könyve (*Végváarak Zuglóban*) állít emléket a szervezett embermentés résztvevőinek. A zuglói per iratai között azonban számos esetet olvashatunk egyéni vagy alkalomszerű embermentési, segítségnyújtási kezdeményezésekről. Néhány tanúvallomás – üldözöttek és segítségnyújtók egyaránt – örökítette meg egyes zuglói lakosok bátor kiállását.

Az egyéni embermentők egyik csoportját azok képezték, akik saját elhatározásukból a lakásukon vagy a műhelyükben rejtegettek üldözötteket. A per egyik tanúját, Dénes Ignácot a nyilasházba hurcolták a pártszolgálatosok és súlyosan bántalmazták, mert egy Goldstein nevű üldözöttet rejtegetett lakásán, aki „nagyon elgyengült állapotban volt”. Dénes Ignác feleségét is be akarták kísérni a nyilasok, de útközben, „egy ismerős közbeszólására” elengedték. Magát Dénes Ignácot hét nap múlva engedték szabadon felesége könyörgésére, azonban a kerületvezető megfenyegette, hogy senkinek ne merjen szólni a pincében látottakról, mert különben „úszni fog”.²

Egy másik embermentőnek, Dimény Lajosnak a Telepes utca 80.-ban volt lakatos üzeme. Dimény engedélyt kapott arra, hogy munkaszolgálatos, illetve nagyon fia-

tal vagy nagyon idős zsidókat foglalkoztasson. „8-10 környékbeli zsidó és még 4-5 üldözött” volt az üzemben, az utóbbiak illegálisan. November elején a nyilasok elvitték az üldözötteket, akiket a pártházban bántalmaztak és a közjük tartozó két fiatal lányt meg is erőszakoltak. Végül is Diménynek sikerült őket visszahoznia, de egy vagy két fő hiányozott közülük.³

Hasonló módon vett részt Sima Sándor is az embermentésben. Egy nagy lakatosüzem tulajdonosa volt, ahol eredetileg díszműáru készítéssel foglalkoztak, de a háború kitörése után már a honvédség részére is dolgoztak, főleg

ácskapcsokat gyártottak. Mivel Sima Sándor lakatosműhelyét hadiüzemnek nyilvánították, ezért az ott dolgozók is arcképes felmentési igazolványt kaptak. A nyilasok hatalomra jutása után körülbelül 60 katonakönyves munkaszolgálatos és 30 más üldözött férfi és nő dolgozott az üzemben. Valamennyien épségben éltek túl a nyilas terror időszakát. Ugyanez az üzlettulajdonos egy ízben 30 ezer pengőt is adott váltságdíjra jó ismerősei, a Markovits házaspáréletéért, akiket azonban ennek ellenére kivégeztek.⁴

Kröszl Vilmos, az 1967-es per fővádlottja, a nyilas pártszolgálatos csoportvezető jól ismerte az egyik tanút, és nem bízott benne. Éppen ezért rajtaütésszerűen ellenőrizték a tanú lakását, katonaszökevényeket kerestek nála. Szerencsére egy bujtatott katonaszökevény és a felesége, illetve egy üldözött pár tíz perccel előbb elhagyták a lakást, így a nyilasok dolguk végezetlenül távoztak.⁵

A segítségnyújtók között volt olyan is, aki nem személyesen rejtett el üldözötteket, „csak” a lakását biztosította számukra. Egy ízben a nyilasok az Amerikai út 20.-ból, egy olyan lakásból hurcoltak négy, Erdélyből menekült üldözöttet, ahol a tulajdonos nem volt otthon. A szomszédban lakó asszonyt – aki ezeket az üldözötteket segítette – egyenesen a fodrásztól hurcolták el zsidórejtegetés címén, de mivel az ő lakásában nem találtak senkit, elengedték.⁶

A legmerészebb egyéni embermentési tevékenység kétségtelenül magában a XIV. kerületi pártházban zajlott, a Thököly út 80.-ban. Itt a házfelügyelő házaspár kisebb mentési centrumot rendeztek be. A házfelügyelő, Breyer József maga is zsidó származású volt, de a Danuvia Szerzőgépgyárban dolgozott, így hadiüzemi munkásként kivételezett helyzetet élvezett. Felesége, Breyerné pedig keresztény volt. Még az 1967-es per előtt korábban elítélt néhány zuglói pártszolgálatos ellen lefolytatott ügyben ketten is tanuskodtak arról, hogy Breyerék segítségével rövid időre a Thököly út 80.-ban rejtőztek. Holczmann Margit 1944 november folyamán, Rotter Lórántné pedig október végén – november elején, több ízben is a Thököly út 80.-ban tartózkodott hamis papírokkal, Breyer Józsefnél.⁷ Sőt, Rotterné még a férjét is odahívta, később azonban a házfelügyelő házaspár letartóztatása miatt elhagyták a házat. Breyerné saját testvére iratait is kölcsönadta, ha arra volt szükség.⁸

Breyerék embermentő tevékenységéhez kapcsolódik Weisz Margit tanúvallomása is. Weisz Margit édesapja volt korábban a Thököly út 80. tulajdonosa, amit 1934-ben adott el az Országos Ügyvédotthonnak. Weisz Margit és lánya, illetve veje 1944. november 3-án a régi ismerős Breyerék segítségével beköltöztek a második emeleten levő egyik lakásba.⁹ A tanú egészen 1944. december 25-én reggelig a házban lakott, ahol egyébként meglehetősen bátorsággal közlekedett. Lánya és veje pedig csak 1945. január 1-jén költöztek el a házból. Iratokra úgy tettek szert, hogy Breyerné egy danuviás vasmunkás feleségétől kérte el az iratait, azzal az ürüggyel, hogy gyakran kell vidékre

mennie és iratok nélkül nem mer nekiindulni. Fát a házmesterék 12 éves lánya lopott nekik a nyilasok tüzelőjéből.

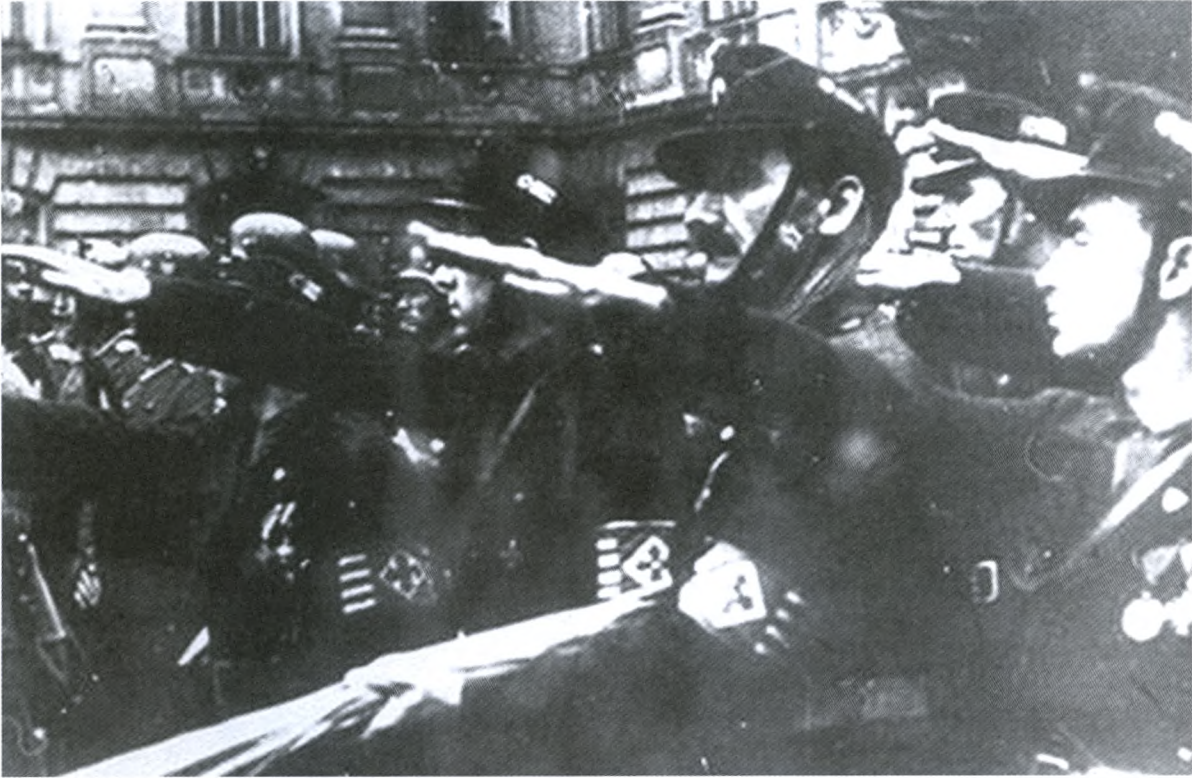
A ház lakói tudtak a házfelügyelő házaspár tevékenységéről. Weisz Margit naplójának tanúsága szerint az egyik második emeleti lakás főbérletjével a következő beszélgetést folytatta: „S. úr kérdezte, hogy mennyire van innen Lajosmizse – Breyerné azt mondta, hogy onnan menekült ismerősei vagyunk, ott már oroszok vannak. Mondtam blindre egy számot. S. úr rámnézett, nem szólt többé semmit. Úgy látszik, sejt valamit, mégsem félek tőle.”¹⁰ A nyilasok végül letartóztatták a házfelügyelő házaspárt, Breyer Józsefet súlyosan bántalmazás után engedték csak el.

A segítségnyújtás egy másik formáját egyes rendőrök tevékenysége jelentette. Az ítéletben egészen röviden megemlékeznek arról, hogy a nyilasok tapasztalták: a rendőrségre előállított üldözötteket onnan szabadon engedték. Azonban itt ennél többről van. 1944 novemberében egy este, a XIV. kerületi kapitányságra egy nyilas 30 üldözöttet vitt be, akiket vagy a Stefánia úti Belgyógyászati Intézetből vagy a Vilma királyné úti Fasori kórházból szedett össze. Azzal akarta átadni az üldözötteket, hogy azokat a téglagyári gyűjtőhelyre kell vinni. Az összeszedés alapját az képezte, hogy a nyilas szerint ezek az emberek – akik között frissen operált is volt! – ott „bujkáltak” a kórházban. Az ügyeletes tiszt egy jelentés megírása után átvette a bekísérteket, majd meghallgatta őket. Ennek alapján szabadon engedte a begyűjtötteket, de mivel az éjszakát nem volt tanácsos az utcán tölteni, ezért bent tartotta őket estére és reggel küldte őket haza.¹¹

Ez a segítségnyújtás egyik legelemibb formája volt, de komolyabb fellépésre is sor került a rendőrök részéről. Lengyel Jenő üldözöttet egy Bottyán László nevű detektív hamis paranccsal mentette ki a nyilasház pincéjéből, 17 sorstársával együtt. A nyilasok azonban résen voltak, és ezeket az üldözötteket másnap ismét kézre kerítették.¹² Nem csak a rendőrség, hanem a honvédség tisztjei között is akadt, aki segítséget nyújtott az üldözöttek részére. Máday Ágoston honvéd ezredes a hadbiztosságnál teljesített szolgálatot, és 1944. október 15-e után a Thököly úti izraelita imaházban rejtőző katonaszökevények és üldözöttek élelmezésében vett részt. Egy házfelügyelő feljelentése nyomán bevitték a nyilasházba. Azzal vágta ki magát, hogy kérte: hívják fel Szálasi Ferencet, akivel együtt teljesített szolgálatot két évig az I. hadtestnél. A nyilas kerületvezető, miután a másik szobában a központtal telefonbeszélgetést folytatott, szabadon engedte.¹³

A fegyveres testületek közül az illegalitás peremén egyensúlyozó KISKA egységek nem csak egyes tagjaikon keresztül, hanem együttesen vettek részt az embermentésben. Erről már a rendszerváltás előtt megjelent irodalomban is lehetett olvasni, itt most csak egy jellemző példát szeretnék megemlíteni. Az egyik kerületi KISKA egység tagjai egy csillagos házról levették a csillagot és helyette a bejárat fölé „KISKA Körlet” feliratú táblát he-

A legmerészebb egyéni embermentési tevékenység kétségtelenül magában a XIV. kerületi pártházban zajlott, a Thököly út 80.-ban.

Nyilas
karhatalmisták

lyezték el. Ettől kezdve az ott lakók a sárga csillagot se hordták. Az egyik tanú így emlékezett a viszonylagos biztonság napjaira: „*Én esténként bementem a városba a család ügyeinek intézése végett, de lehetőség szerint azért mindig a házban tartózkodtunk.*” 1944. december 20-án azonban a nyilasok rájöttek a cselre, és rajtaütöttek a házban, s az ott élőket elhurcolták.¹⁴

A segítségnyújtás más formáival is találkozhatunk a per anyagai között. Volt, aki biztonságosnak tűnő menedékhelyet és papírokat szerzett kollegájának.¹⁵ A per egyik tanúja 1944 november végén az utcán összegyűjtött izraelita nőktől leveleket fogadott el továbbítás céljából. Amikor a zsidó csoportot őrző egyik nyilas erről tudomást szerzett, megmotozta, a nála talált 23 levelet egyenként megetette vele, majd agyba-főbe verte.¹⁶ Egy idős hölgy, aki egy kis szatócsbolttal rendelkezett a Hungária körúton, a zsidók számára tiltott időben is rendszeresen kiszolgált az üldözötteket. Erről a nyilasok tudomást szereztek, és többször ellenőrizték az üzletet. Megfenyegették a tulajdonost: amennyiben továbbra is szolgál zsidókat ki, lógni fog egy fán.¹⁷

Mindezek a példák csak egy rövid bepillantást engednek Budapest egyik kerületének életébe a nyilas uralom zavaros hónapjainak időszakában. A zsidó vagyont igénylőkkel szemben a segítséget nyújtók képe a kommunista diktatúra időszakában elhalványult. Az ezredforduló utáni történetírás felelőssége, hogy az ő emléküket is megőrizze.

JEGYZETEK

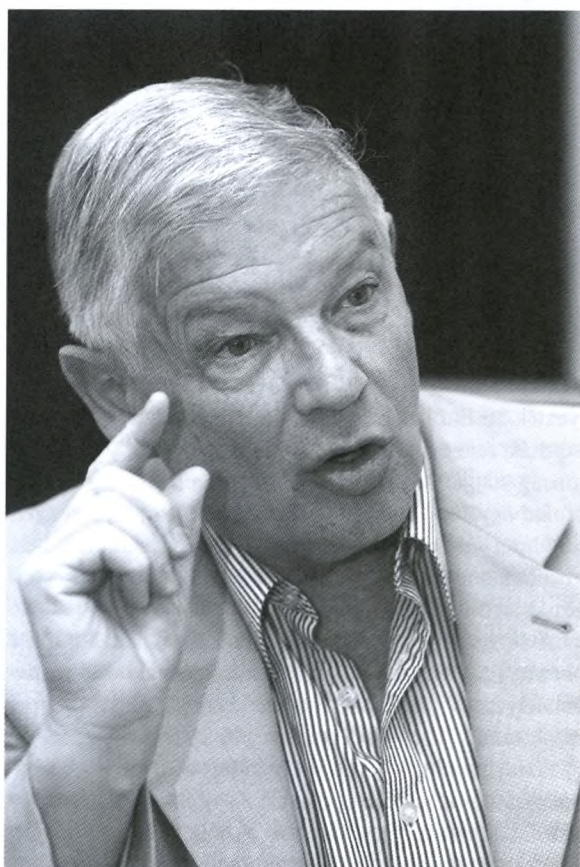
- ¹ Az ítélet történeti hitelessége számos ponton megkérdőjelezhető, de ez természetesen nem érinti az elítélt nyilas pártszolgálatosok bűnösségét.
- ² BFL XXV.4.a. 4831/1967. Elsőfokú ítélet, I. doboz, 157. o., illetve Dénes Ignác tanúvallomása, I. doboz, 560. o. A további hivatkozások ugyanezen irategyüttes különböző részeire vonatkoznak.
- ³ Az egyik egykori üldözött, Tóth Ilona tanúvallomása, I. doboz, 535. o., Dimény Lajosné tanúvallomása III. doboz, 2676. o., illetve Halász József tanúvallomása, III. doboz, 2778. o.
- ⁴ Sima Sándor tanúvallomása, III. doboz, 3140. o.
- ⁵ Horváth Gyula tanúvallomása, I. doboz, 547. o.
- ⁶ Özvegy Sáfár Emilné tanúvallomása, III. doboz, 3119. o.
- ⁷ Tanúvallomások Vigh József és tsai ügyében, V. doboz, 6897. és 6909. o.
- ⁸ Rotter Lórántné tanúvallomása, III. doboz, 3114. o.
- ⁹ Takács Sándorné Weisz Margit tanúvallomása, III. doboz, 3168–3170. o.
- ¹⁰ Weisz Margit naplója, III. doboz, 3177. o.
- ¹¹ Dr. Sziráki József tanúvallomása, 3166–3167. o.
- ¹² Lengyel Jenő tanúvallomása, Vigh József és tsai., V. doboz, 6901. o.
- ¹³ Máday Ágoston tanúvallomása, I. doboz, 554. o., illetve Máday László tanúvallomása ifj. Hollósy Zoltán ügyében, V. doboz, 6870. o.
- ¹⁴ Kálmán Imre tanúvallomása, III. doboz, 2888. o.
- ¹⁵ Kántor Anna tanúvallomása Pintér László ügyében, V. doboz, 6364. o.
- ¹⁶ Kiss Péterné tanúvallomása, I. doboz, 501. o.
- ¹⁷ Özvegy Surányi Józsefné tanúvallomása, III. doboz, 3144. o.

„SAJÁT MAGUNKAT LÁTJUK BELE EZEKBE A MŰVEKBE”

Marton Lászlóval, a Vígszínház főrendezőjével beszélget Várnai Pál.

– Ön nagyon sok országban rendezett, nagy sikerrel, Kanadában, Izraelben, Írországbán, Finnországbán, hogy csak néhányat említek. Külföldön a legnagyobb sikereit klasszikusokkal érte el, Csehovval, Ibsennel, Molièrrel, Bulgakovval. Mennyire függ egy rendezés a közönségtől? Mennyire képesek más országokban követni az utalásokat?

– Fontos és izgalmas, hogy amiként a világ változik, mi színházi emberek arra kényszerülünk, hogy azt a kultúrincset, amit eleink teremtettek, időről időre újra átadjuk saját korunk közönségének. Ez a mi legfontosabb kötelességünk. Hogy ezeket a ránk hagyott történeteket újra és újra elmeséljük, úgy, hogy ők ezekben magukra ismerjenek, ám a történet egyben a rendező saját története is legyen. Egy rendező sem tud minden darabot megrendezni. Sok gyönyörű darabja van a világirodalomnak, amely nem megközelíthető a számunkra, mert nem alakult ki érzelmi és intellektuális kötődés, vagy nem áll rendelkezésre az az élményanyag, amely a rendezői munkához szükséges. Egy izgalmas és szép előadás az emberi viszonyokról tud úgy feltenni kérdéseket, hogy ezek a darabok másképp hangzanak el, és más nézőpontból látszódnak, mint az előző korokban. Ha az ember megérkezik egy másik országba, egy másik kultúrába, például Izraelbe, s rendez a Habimában, majd utána Torontóban, akkor látja, hogy hihetetlen nagy kulturális távolságok vannak ezek között az országok között. A színészek a saját kultúrájukat behozzák a színpadra. De ha a rendező elég nyitott ahhoz, hogy a színészek legbensőbb, legtitkosabb élményeit tudja előhozni, akkor ezek az előadások kulturálisan igazul szólalnak meg. Tehát, mondjuk Izraelben, a rendező egyszerre képes arra – a legnagyobb kíváncsisággal, ám önmagát egyáltalán nem feladva –, hogy létrehozson egy izraeli előadást, s egyben olyat, ami önmagára is jellemző.

Fotó: Kertész Gábor, Népszava

– Ősszel meghallgattam egy Ibsenről s főleg a *Nóráról* szóló beszélgetést a kanadai rádióban. Majdnem az egész egyórás beszélgetés a női emancipáció jelentőségét méltatta. Amikor viszont a vígszínházi előadásról olvastam kritikákat, azok lényegesen árnyaltabbak voltak. Szóba került például Nóra önzősége, férjének a tragédiája is.

– A *Nóra* egyike a legrejtélyesebb és legizgalmasabb remekműveknek. Sokkal több annál, mint hogy csupán egy női politikai darab legyen. Egy emberi kapcsolat kríziséről szól. Arról, hogy egy házasság milyen módon jutott válságba, és hogy mindketten, férj

és feleség egyaránt felelősek ezért a válságért. Torwald és Nóra szerepet játszanak hosszú időn keresztül. Mindketten vállalták azt a szerepet, amelyet ebben a házasságban betöltöttek. Ez vezetett oda, hogy a kapcsolatuk kiüresedett, a házasság zátonyra futott, és végül Nóra kísétál ebből a házasságból. Azt is gondolom, hogy Nóra nem győztesen távozik. Nem tudja, hogy merre is menjen, ahogy az elhagyott család sem lát kiutat a helyzetéből.

– **Nemrég láttam az ön rendezésében a *Lenni vagy nem lenni* című darabot, amelynek első filmváltozatát, Lubitsch és Lengyel Menyhért munkáját 1942-ben mutatták be. Bizonyára másként értelmezte a közönség a történetet akkor, amikor a németek lerohanták Lengyelországot, mint ma, ennyi év után.**

– Lubitsch, Lengyel és Korda már 1937-ben kezdtek ezen a darabon gondolkodni, amikor még nagyon sokan nem döntötték el a viszonyukat a nácizmushoz. Amikor a németek lerohanták Varsót, akkor ők a forgatókönyv első részét újraírták. Hihetetlenül inspiráló, hogy ezekben az elődőkben mennyi tisztánlátás és erkölcsi tartás volt, hogy belevágtak ebbe a történetbe, ami valójában az erkölcsi helytállásról szól. A lengyel színészek itt a maguk eszközeivel veszik fel a harcot a nácizmussal szemben. Úgy éreztem, hogy ennek a kis történetnek az elmondása ebben a pillanatban fontos.

– **Mondana valamit izraeli rendezéseiről és az izraeli színházi életről is, amelyről nagyon keveset tudunk?**

– Első ottani rendezésem Molière darabja, a *Nők iskolája* volt. Hét évig ment ez az előadás, s ez volt az a darab, amit a Habima történetében a leghosszabb ideig játszottak, s amelyet több díjjal is kitüntettek. Egy ideig a színház művészeti tanácsadója is voltam és segítettem nekik a repertoár rendszer, egy újfajta társulati és egy újfajta bérletrendszer kialakításában is. Szerettem volna egy stúdiót is létesíteni fiatal színészek képzésére, de ez végül nem jött létre. Az izraeli színházi struktúra sok tekintetben különbözik az európaítól. Együttesek ott nemigen vannak. Szerettem volna, ha a Habima körül egy társulati mag képződik, s ez az én időmben megvalósult, de most ismét meghallgatásokon választják ki a szereplőket. Sok érdekes és tehetséges színészük van. A legfontosabb azonban az izraeli közönség, amely igazán kultúraszerező. A színházak tele vannak, az emberek szeretnek színházba járni, a bemutatókra a teljes politikai elit el szokott jönni, az államfőtől és a miniszterelnöktől egészen a polgármesterig. Izraelben egyszerűen nem lehet úgy részt venni a politikai életben, hogy valaki ezeken a kulturális eseményeken ne jelenjen meg.

– **Neves kollégákkal is dolgozott együtt.**

– Amikor a *Nők iskoláját* próbáltam, a másik próbaterebben Ljubimov rendezte Babel *Alkony* című darabját, majd megérkezett Andrzej Wajda, aki a *Dibukot* kezdte próbálni. Egy este valamelyik tel-avivi vendéglőben üldögéltünk Omri Nitzannal, aki művészeti vezetőként mindhármunkat odahozott. És persze a színházról beszélgettünk. 1991-ben rendeztem a *Kőműves Kelement*. „Szabad-e ölni, embert ölni, gyilkolni, hogy álljon a vár?” Kell-e mondani, milyen izgalmas kérdés volt ez azokban az időkben. Különlegesen felvillanyozó próbaidőszak, és nagyon meleg fogadtatás a bemutatón. Boldogan szálltam fel az éjszakai gépre és repültem a következő munkámra, Amerikába. A szállodába érkezve döbbenet láttam, hogy aznap éjjel Szaddám bombázni kezdte Tel-Avivot. Állítólag a Habimára fekete leplet terítettek, hogy fentről ne lehessen látni. Így a *Kőműves* előadásai is megszakadtak, és később a szereplőket nem lehetett összeszedni. Utána az *Ügynök halálát* rendeztem. Egy hónappal a bemutató után megérkezett Arthur Miller, aki hosszú évekig nem ment Izraelbe. Sajnos nem lehettem ott ezen a nevezetes estén, mert máshol dolgoztam. A színészeim éjjel telefonáltak, hogy Miller hátrament az öltözőkbe – ami köztudottan nem volt szokása –, és nagyon melegen gratulált. Egy hónappal később nagyon szép levelet kaptam tőle, ami a mai napig sokat jelent nekem.

– **Térjünk vissza az ön budapesti színházára. Van a Vigszínháznak saját stílusa?**

– Ditrói Mór, egy géniusz, az első igazgató hozott be egy saját, modernebb stílust, amely közel állt Sztanyiszlavszkij megközelítéséhez. A világ azóta rengeteget változott. Ma nem annyira egy színháznak, hanem egy rendezőnek van saját stílusa, bárhol is rendezzen. A rendezők jelenléte az utóbbi évtizedekben lett meghatározó. A Vigszínház missziója elsősorban az, hogy értékes műveket játsszon nagy közönség számára, így nem válhat rétegszínházzá.

– **Molnár Ferenc mondta, aki sokat szerepelt a színház repertoárjában, hogy ő a szemben lévő fűszerkereskedőnek írja a darabjait. Most talán önről szóljunk pár szót. Évtizedekig volt a színház igazgatója. Szinte mindent elért, amit el lehet érni ebben a szakmában: negyven országban rendezett, számtalan díjat kapott, Kosuth-díjas, kiváló művész, tanít az egyetemen, most mégis visszavonult. Talán azért, hogy szabad kezet kapjon, hogy azt tehesse, amit szeretne?**

– Ez történt. Abbahagytam az igazgatást, s úgy érzem, ez helyes lépés volt. Most igazán élhetek két szenvedélyemnek, a tanításnak és a rendezésnek. Azóta is sok érdekes munkám akadt és a jövőre nézve is több felkérésem van. Most például az Ír Nemzeti Színházba hívnak, majd azután Torontóban megrendezem az *Őfelsége komédiáját* Bulgakovtól. És még a télen Montrealban vezetek majd egy mesterkurzust.

A színházak tele vannak, az emberek szeretnek színházba járni, a bemutatókra a teljes politikai elit el szokott jönni, az államfőtől és a miniszterelnöktől egészen a polgármesterig.

NINCS MENEKVÉS

Kevés, de sokatmondó gesztussal adja az emberré avanzsáló majmot Óbudán, a Krúdy házban, a Kultea színpadán Molnár Ildikó. Egyszer-kétszer leguggol, felváltva két öklére támaszkodik, hol az egyikre, hol a másikra helyezi súlypontját.

Fotó: Szilágyi Lenke

Egyébként szövegének megfelelően – Franz Kafka: *Jelentés az Akadémiának* – visszafogottan, rezignált tárgyilagossággal reflektál tragédiájára: emberré válására. Elmajszol közben egy banánt, megkínálva az első sorban ülőket, akik maguk se tudva tán, a tragédia részévé válnak.

A 20. század elejének jellegzetes világa a tudományos felfedezéseké, a fejlődés hité: a darwinizmus, a relativitás-elmélet, a freudi pszichoanalízis megszületésének és elterjedésének ideje, amikor a nyilvános tudományos előadások és a kialakuló tömegmédiátársadalmivá válték tenni a tudást. Ám ahogy a tudás embermivoltának korlátjaival kapcsolatban terheket is rakott a modern emberre, Kafka ironiája az Akadémia előtt számot vető majomról, tragikus felhangokkal bír.

Asszimilációs történetet látunk, egy megtöretés történetét, a kolonizáció és a fogság történetét, mely a hasonulással és a melankolikus önértelmezéssel ér véget.

Kafka úgy fonja össze az általa újra és újra analizált életszférákat: az ember nembeli fejlődését, az emberi egyed neurozisa torkolló civilizációs fejlődését, a gyarmatosítás korának tapasztalatát és a zsidó azonosulását környezetével, hogy nem lóg ki a majomláb –

melyet a színpadon azért a sötét öltönytől durván elütő hasított bőr, magas szárú cipő jelez.

Molnár Ildikó szuggesztíven artikulál és intonál. Mikájára, hanghordozására nagy szerep hárul, hiszen közel ötven percet egyedül tölt és beszél a színpadon minimalista díszletben, de nem játssza túl szerepét.

Az Upor Péter rendezte előadás végének hangsúlyos pontjává válik a világból kiszakított, és egy másik világba ketrecben átszállított, majd lassan új identitásra szert tevő, s ily módon attrakciósá váló majom mellékes utalása a félig idomított csimpánzlányra, aki, nehéz napjai végén otthon várja őt, s akivel majom módra elszórakozik. Tekintetében az idomított állatok eszelősségét látja, és nem bírja elviselni. A nézőben talán felöltlik Kafka Napló-passzusa, melyben a félig asszimilálódott zsidókról ír, akik hátsó lábukkal még benne ragadtak apáik zsidóságában, de mellső lábakkal nem találtak szilárd talajt, de a történet egymásra rétegződő értelmezési tartományainak ez csupán egyike.

A szöveg elején szereplő, misztikus aggádjára hajazó utalás azonban az állatból emberré fejlődés során távolodó és szűkülő nagy kapura, „melyet az ég boltoz a föld fölé”, s melyen, eleinte „lehetséges lett volna még a visszatérés”, az élőbeszéd során talán kissé elszikkad, ám ez aligha az előadás hibája. Túl hamar jön a szövegben, így az előadásban is, értelmezéséhez és a közlés súlyának felfogásához a többszöri újraolvasás sem biztos, hogy elég, nemhogy a színpadi előadás.

Félúton lét az állat és az ember istenképmás ideálja között, a zsidóság és a beolvadás, a törzsi és a kolonizáció utáni identitás, a gyermeki és a felnőtt lét között, s e kettőségeknek a modern ember tudatát szüntelenül behalózó melankóliája. Az állattörténetek a többértelmű fogság állapotleírását és a szökés vágyát, a kivülállás, a kiszolgáltatottság és a fenyegetettség metaforáját kínálják. Hiszen, mint a majom jelenti az Akadémiának, a *nincs menekvés* érzésének majomigazságát, állati spontán kétségbeesését az emberi nyelv nem képes érzékeltetni.

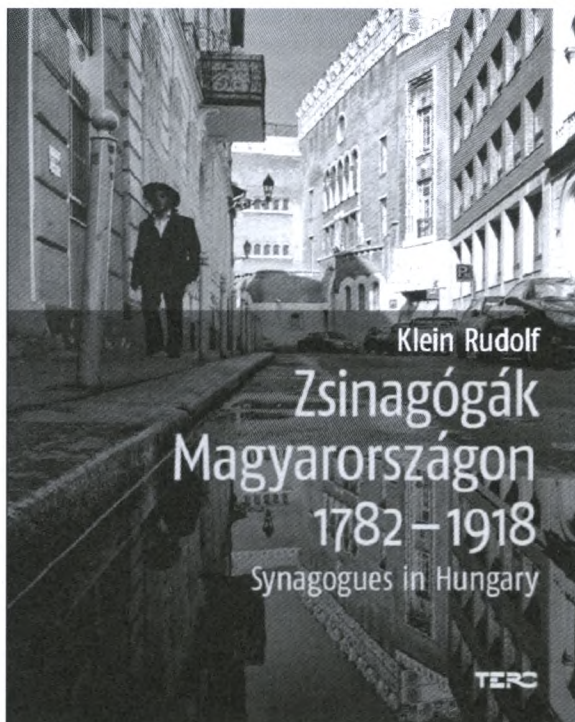
sztg

Április 4-én este a Bálint Ház ad helyszínt az előadásnak, amely után az alkotókkal Szántó T. Gábor beszélget.

PARASZTZSINAGÓGA, POLGÁRZSINAGÓGA

Klein Rudolf: Zsinagógák Magyarországon 1782–1918. Fejlődéstörténet, tipológia és építészeti jelentőség (Budapest, Terc, 2011, 678 oldal)

Bár első belelapozásra egy – a korábbiaknál ugyan lényegesen bővebb, teljesebb, de végső soron ismerős – „szép zsinagógás albumnak” tűnhet ez a kötet, ne hagyjuk magunkat megtéveszteni! Klein Rudolf munkája minőségileg más. Sőt, vállaltan más, aminek egyik szemtűnő jele, hogy műfajában egyedülálló módon nincs benne helységnevmutató. Nem nyit kiskaput arra, hogy kizárólag a nagypapa szülővárosának zsinagógáját keresse meg benne az olvasó, vagy épp a tervezett nyaraláskor útba ejthető néhány települést válassza ki: a másutt szokásos térképek is elmaradtak. Az egyetlen, amiben praktikus igényeket mégis kiszolgál, az a kényelvűség nagyon jó arányérzékkel eltalált megoldása. A képeket kísérő szövegek – amelyek a főszöveggel azonosan fontosak és informatívak –, a kötet egészében angolul

is szerepelnek, illetve a kötet végén egy fejezet angolul is összefoglalja az elméleti – történeti fejtegetést.

Klein Rudolf mindent vagy semmit alapon hív el, és vezet végig egy sokhelyszínes felfedező úton, amelynek során megtanít minket (máshogy) látni a zsinagógákat, történeti, társadalmi, művészeti és építészeti kontextusban gondolkodni róluk. A tágabb összefüggések felismeréséhez a kötet nyitó fejezetei a zsidóság és építészet, vizuális kultúra kapcsolatát boncolgatják, valamint a zsinagógaépítészet történetét kísérik végig az ókortól a felvilágosodásig. Szerző itt emellett érvel, hogy bár az egyes korszakok zsinagógáinak formai megoldásai és díszítése jórészt a környezet világából fakadnak, igenis léteznek korszakokon átívelő, a környezettől elkülönülő, „a zsidó történelmi tapasztalatot” kifejező sajátosságok. Klein fő célja egy, a további kutatások számára is használható módszertani keret létrehozása, ezen belül is egy kellően sok szempontú tipológia megalkotása, amely lehetőséget ad az egyes zsinagógák egyediségét, ugyanakkor sokirányú kapcsolódását be-

Balra:
a nagyvárad
zsinagóga

mutatni. Ebben a komplex rendszerben nyolc kritériumot vizsgál. Ezeknek csak egyike – az egyebükt sokszor kizárólagosnak tekintett – külső építészeti nyelv, és egyáltalán nem szerepelteti köztük az építés korát, bár azt természetesen nem vonja kétségbe, hogy bizonyos típusok jellegzetesek egy-egy korszakban. A nyolc kritérium mindegyikéhez nyolc lehetséges választást rendel, minden zsinagógát ezen tényezők sajátosságos és szabad kombinációjaként fogva fel. Persze a lehetséges kombinációk száma mégsem 8^8 , a választás nem teljesen szabad, hiszen például a belső tér kialakításának előfeltétele a megfelelő tartószerkezet, építőanyag használata (vályogból nem lehet centrális alaprajzú kupolás épületet emelni), a külső tömegképzés bizonyos

határok között megszabja a férőhely számot (parasztház típusú zsinagógában nem fordulhat elő 1500 ülőhely) stb.

A komplex tipológia felvázolását két vizsgálati szempont változatainak részletes bemutatása követi, sok-sok példával, hosszabb-rövidebb elemzésekkel, érdekes adalékokkal az egyes épületekhez, melyek között akár a nagypapa zsinagógáját is megtalálhatjuk. Az első szempont – mely a könyv fő rendező elve is lett – a külső tömegképzés, vagyis a zsinagógák számára mintát adó épülettípusok szerinti besorolás. Itt Klein – nagyon meggyőzően – parasztház, polgárház, iparcarnok, palota, protestáns, katolikus, bizánci templom és a jeruzsálemi templom mintáját követő épületeket különít el.

Az eperjesi zsinagóga

Fotók: Klein Rudolf

A másik részletesen bemutatott szempont a zsinagóga és a település kapcsolata, vagyis az épület mikro és makró környezetének vizsgálata. A magyarországi zsinagógák városbeli elhelyezkedésének tucatnyi konkrét példája után két „mélyfúrás” kapott helyet: a pesti zsidó negyed négy reprezentatív imahelyének és Szabadka magyaros-szecessziós zsinagógájának sok szempontú elemzése.

A kötet terjedelmének majd’ felét a képanyag teszi ki, amely az esztétikai élményen túl, főként a lényegre törő kísérő szövegekkel megtámogatva, az elemzés érdemi részévé válik. A mai fotókat maga a szerző készítette, de lenyűgözően gazdag az archív képanyag is, melynek túlnyomó többsége a Magyar Zsidó Levéltár

gyűjteményéből származik, és Toronyi Zsuzsannának, a kötet szakmai lektorának értő közreműködését dicséri. A kötetet záró zsinagóga-katalógusban pedig főszereplővé válnak a több gyűjtemény anyagából össze-szedezett archív fényképek, képeslapok, rajzok. Az 1440 (!) kisméretű kép a történeti Magyarország zsinagógáiról korábban ismeretlen, sosem látott teljességben ad áttekintést. Azóta elpusztult, átalakított, lebontott épületek és belső terek különleges értékű dokumentumai ezek a részben már maguk is a pusztulás időszakát rögzítő képek. A magyarországi zsidó örökség egyik fontos területének alapkatalógusát alkotta meg Klein Rudolf – reméljük, hogy lesznek értő használói.

Bányai Viktória

A FELEJTÉS KÍSÉRLETE

*Bíró Yvette: Futó
(Magvető, 2011, 288 oldal, 3490 Ft)*

A hetvenes évek derekán magyar értelmiségiek kis csoportja körül elfogyott a levegő. Szellemi tevékenységükre a hatalom nem tartott igényt, a mindenre kiterjedően – titkosszolgálati eszközökkel is – ellenőrzött magán- és közéletük ellehetetlenült, választhattak a peremre szorulás és az emigráció között. Többségük élt a felkínált útlevelel.

E lazán összetartozó csoport tagja volt Bíró Yvette, az akkor már nemzetközileg is elismert filmes szakember, a *Filmkultúra* folyóirat alapító-szerkesztője, világhírű hazai filmrendezők munkatársa, dramaturgja, egyetemi oktató. Mondhatni, az ország művészeti-tudományos „asset”-je, akiből szintén nem kért a hatalom.

Világpolgár lett, ma már fölösleges azon kesereg-nünk, hogy míg az ő élete kiteljesedhetett, mit vesz-tettek itthon maradt (potenciális) tanítványai, és persze a szakma, még ha tanulmánykötetei később megjelentek itthon is.

Most azonban, amolyan törlesztésként, elsőként magyarul jelent meg debütáló szépírói műve. A megjelenést követő számos interjú, ismertető, kritika nem győzi hangsúlyozni, hogy műfaja csak hasonlít a memoárra, az önéletrajzra, valójában nem a szerző életét olvassuk, mindezek ellenére tudjuk, hogy élményvilága, azaz a személyes tragédia forrása és a könyv tanulsága – nem cipelhetjük magunkkal a kimerevített múltat – mégiscsak Bíró Yvette élete.

A könyvbéli Marion történetével a szerző kísérle-tezhet is, a megkezdett kaland más véget érhet, ha nem ragaszkodik saját életének részleteihez. Mariont a szerző saját karakterjegyeivel öltözteti fel, ami nyilvánvalóan nem lehet tökéletes, mert nem hőst akar teremteni, hanem inkább ürügyet. A harmadik személyben elmondott történet kényelmes távolságtar-tás is, mondhatni, nem kötelez, a „valóságot” senki sem kérheti számon az elbeszélőn. Marion életének kulcstörténetei a 20. század kelet-közép-európai zsi-

dó kritikus értelmiségijének tipikus kulisszái között zajlanak (egy kivételével, amely nélkül a könyv se születik meg: az autóbaleset tragédiája, mely után Marion „sem anyja, sem felesége nem volt többé senkinek”.

A harmadik személlyel a szerző az olvasó dolgát is megkönnyíti, akinek, némi illetlenséggel, de anélkül, hogy kegyeletet sértene, eszébe juthat, hogy mivel Marion férje oldalán szabadságharcot vívott a házasság béklyója ellen, vajon, ha Marion nem veszíti el társát, harcolt volna-e szuverenitásáért.

A könyv a gyásztalan gyász története, a nem felejték, pedig nem emlékezem lehetetlensége – ennek tarthatatlanságával Izraelben szembesül, mintha az ország története bizonyítaná, hogy az egymásra épült történelmi rétegek „bevallása” nélkül nincs jövő sem. Marion ráébred, hogy a jövő felé csak futni lehet, de elfutni előle nem, még ha a futás terápiát vagy inkább alibit kínál is – futva nem lehet gyökereket eresztetni.

Nem érthetjük meg Marion lázadását, ha azzal nem a kezdetektől szembesülünk. Egy nemzedék holokausztélménye a gyerekkor végérvényes elvesztése – azt nem tudjuk, hogy belépett-e a koraérettség állapotába, mert az új élettapasztalattól még nem lett bölcsőbb, csak a túléléshez kapott municiót – de tény, hogy a történelem kiszolgáltatottá tette ezt a generációt, és Marion lázadással védekezett. „Úgyis tudják, hogy zsidók vagyunk!” – vágja a kihallga-

tásokat vezénylő csendőr szemébe, amivel lehet, hogy feladta magukat, de legalább saját kezébe vette sorukat. Mint kisebb korában, amikor apjával szemben lázadt, akkor is a zsidó lét a tét: „Nincs isten!” – és apja egész élete során nem hajlandó tudomásul venni, hogy lánya más úton jár. A könyv egyik legdrágább jelenete, amikor Marion emigrálása napjának hajnalán, apja egy pesti lépcsőházban, a kukák tövében mond áldást a vallásából nem kérő lányára. Pedig akkor már túl vannak életük egy másik, szinte megbocsáthatatlan ütközésén, amikor az apa a bölcsőből lopja ki unokáját, hogy Marion akarata ellenére elvégeztessék a circumcisio.

A szerzőnek természetesen nem kell törődnie azzal, hogy az olvasó hajlandó-e elvonatkoztatni attól, hogy nem teljesen fikció, amit olvas, különösen akkor, ha kortársként, esetleg „mellékszereplőként” az életrajz, élettörténet, vagy csak a korszak egy-egy epizódjának tanúja is lehetett. Van azonban valami, amivel a szerzőnek is tisztában kell lennie. Nevezetesen, hogy műve sok esetben reflexió, ami túlnő a történet személyes tulajdonán, már-már kortörténeti dokumentum, amellyel – úgy érezzük – nem bánhat önkényesen. Történeti hűséget kérnénk számon? Igen, ha úgy érezzük, hogy megbicsaklott tolla – például az egyik „aláírási akciónak”, a hetvenes évek tipikus ellenzéki dilemmájának a leírásakor, amelynél fontos szempont az idő, az éppen aktuális érvek mérlegelésénél számít, hogy melyik évben hangzottak el...

Talán magyarázatot kívánna az a lengyel Szolidaritással vállalt önzetlenség és szinte irracionális aldozatvállalás, pontosabban a készenlét rá, amelyet Marion a Jaruzelski-puccs idején tanúsít. Miért megy ez könnyebben az „idegen” lengyelek irányában, mint hazája esetében?

Emlékezzünk meg a *Futó* hallatlan nyelvi gazdagságáról. Érdemleges, feltűnő teljesítmény ez, nemcsak egy olyan szerzőtől, aki idegen nyelvi környezetben írta éveken keresztül művét, de akinek sajátos viszonya van a nyelvhez, hiszen a film saját értelmezésű világában, esetenként alkotóként azon fáradozik, hogy a képi kommunikáció segítségével kioltsa, vagy ha úgy tetszik, helyettesítse a verbális nyelvet.

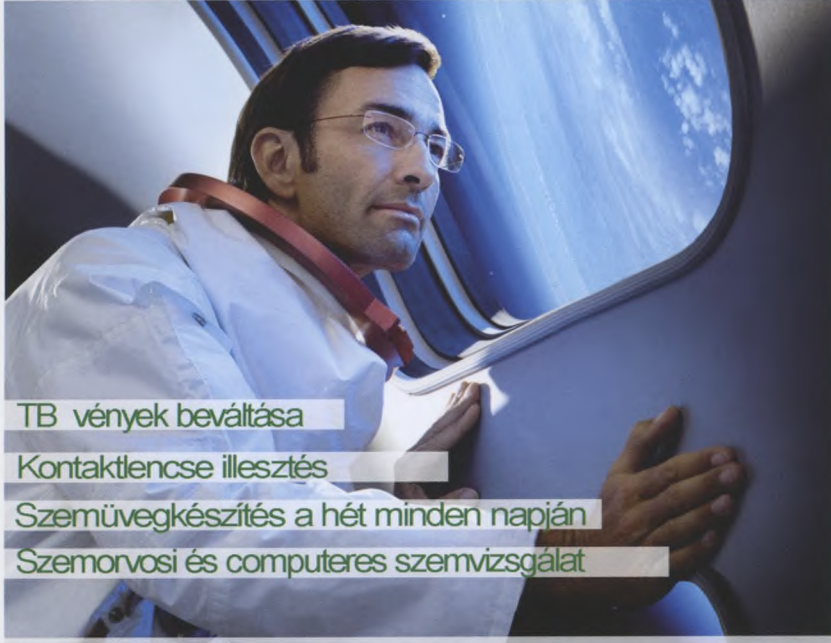
Fóti Tamás

Lakás- és épületfelújítási munkák,
teljes körű kivitelezés garanciával.

Gerő Gábor • telefon: 06-30/312-3822

• e-mail: gabor.geroe@gmail.com

OPTIRIS OPTIKA

TB vények beváltása

Kontaktlencse illesztés

Szemüvegkészítés a hét minden napján

Szemorvosi és computeres szemvizsgálat

ÁRKÁD - CAMPONA - EUROPARK - MAMMUT I. - WESTEND

www.optiris.hu

Schiller
Autó Család

MÁRKAFÜGGETLEN Szervizek

Bármilyen márkájú és típusú gépkocsi teljes körű szervizelése

ALFÁTÓL az OMEGÁIG!

Schiller
**KARAMBOLOS
Centrum**

1138 Budapest,
Váci út 113.
Tel.: 452-11-76,
452-11-77

1133 Budapest,
Dráva u. 17.
Tel.: 340-93-92

1142 Budapest,
Tengerszem u. 59/A
Tel.: 471-7030

1046 Budapest,
Fóti út 143.
Tel.: 2-72-72-00,
2-72-72-72

www.schiller.hu

**SZABAD
ZSIDÓ
TANHÁZ**

**Előadássorozat
a Mazsike és a Szombat
folyóirat szervezésében**

Előadássorozat a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Szombat folyóirat szervezésében. A Szabad Zsidó Tanház programjában a zsidóság kultúrájának, történelmének és vallásának alapkérdései mellett kiemelten szerepelnek korunk problémái, melyekre megpróbálunk a zsidóság kultúrájából merített, korszerű válaszokat adni.

[03. 07. szerda, 18]

SCHWEITZER ANDRÁS

Egy évszázados vizsoly története(i)
Lehetne-e béke Izrael/Palesztinában?

[03. 21. szerda, 18]

VINCZE KATA ZSÓFIA

**A zsidó hagyománytól és a /báál tsvav/
jelenség kérdései a rendszerváltás
utáni Budapesten**
Visszatérők a tradícióhoz

[04. 04. szerda, 18]

RIESZ GÁBOR

Mit jelent a hegedűs a háztetőn?
Mi tartja fenn a zsidóságot több ezer éve?

[helyszín]

Bálint Ház (Gombóc terem)
Budapest VI. ker., Révay u. 16.
Belépődíj egy alkalomra 300 Ft.

[bővebb információ]

www.mazsike.hu
mazsike@gmail.com

[támogató]

The L.A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora
Bálint Ház

www.mazsike.hu www.szombat.org

R16 Pódium

A Bálint Ház célul tűzte ki, hogy R16 Pódium néven a független társulatok számára rendszeres játszási helyet biztosítson. Az előadásokat olyan fiataloknak ajánljuk, akik számára a színház friss, meghatározó élményt jelent, ráadásul a kiválasztott produkciók közt több olyan van, amit Budapesten nem igazán lehet elérni, illetve, amely társadalmi érzékenységét tekintve kiemelten fontos előadás.

március 2. péntek 19:30, március 9. péntek 19:00

Egyéjszakás kaland Társulat - Takáts Márton: Főzelék feltétlenül / zenés szatír

Mihez kéne fogni, hogyan lehetne sok – vagy legalábbis elég – pénzt keresni? Erre a kérdésre keresi a választ két állástalan, negyvenes színész. Hát, először is be kéne jelentkezni a munkaügyi központba. És inentől nincs megállás. A tojásfényesítéstől az ingatlanügynökségen át a Csárdáskirálynő Stázi szerepéig mindennel próbálkoznak.

Jobbnál jobb ötleteik támadnak... Talán Quetzalcóatl, az azték Tollaskígyó isten segíthet rajtuk? Vagy mi lenne, ha nyitnának egy főzelékbárt New York-ban? És a pesti lakás konyhája hirtelen átalakul... Így álmok és rémálmok is a szemünk előtt válnak valósággá.

Rendezte: Znamenák István | Szereplők: Márton Eszter, Takáts Andrea, Gerner Csaba | Zene: Zságer Varga Ákos

március 23. péntek 20:00, 24. szombat 21:00

Popper Péter: A karnevál vége / Malek Andrea főszereplésével

Magyarország valaha volt egyik legnépszerűbb pszichológusa, gyermekpszichológusa, vallási gondolkodója, közéleti személyisége tavaly ment el közülünk. Élete utolsó harmadában nagy hatást gyakorolt rá a buddhizmus, és a buddhisták élőlény szerete, melynek irodalmi lenyomata a nagy sikert aratott „Részemről mondjunk mancsot”. Ez a könyv, valamint a „Ne menj a romok közé” című Popper-klasszikus a Spirit Színház előadásában kerül színpadra 2012 februárjában, „Életmese állatokról és emberekről” alcímmel.

Színpadi vallomás sok mosollyal és szomorúsággal, de mindvégig abban a meggyőződésben, hogy aki nagyon figyel az állatokra, az emberekről is megtud valami fontosat.

Színpadra alkalmazta: Perjés János | Jelmez: Mohácsi Nóra | Rendező: Makranczi Zalán | Szereposztás: Professzor - Perjés János, Lili - Malek Andrea

március 30. péntek és 31. szombat 20:00

Sławomir Mrożek: Sztriptíz - Spirit Társulat

Két idegen egy szobába zárva. Valahol. Hogy kerültek oda? Mit akarnak tőlük? És legfőképpen kik? A mindenkori totalitárius hatalomról szól Mrożek 1961-ben írt egyfelvonásos drámája. A mű ma is ijesztően aktuális...

Egy megvilágított csöppnyi folt, egy oda betévedt úr – a védekezésképtelenség tere. Minden szem rajta. Besétál, egy autonóm, szuverén felnőtt ember, majd egy hatalmas kéz, különböző ruhadarabjaira mutatva, vetkőztetésre kényszeríti. Miért teszi, mi oka, hogy nem lehet neki ellenállni – egy korszak alávetettségének abszurd, de nagyon is átélhető modellje.

fordította: Kerényi Grácia | szereplők: Jászberényi Gábor, Szabó J. Viktor | rendező: Bori Tamás

Előadások gyerekeknek:

március 11.

vasárnap 10:00, 11:00

Tünet Együttes: Kucok - játssz velünk mesét Interaktív meseszínház óvodásoknak

március 10., 24., április 21., május 5.

szombat 10:00 és 11:00

Holdház színház – A kiskakas gyémánt félkrajcárja

www.r16podium.com | VI. ker Révay u. 16. | +3630 932 56 50

Szervezett diákoknak, létszámtól függően nagy csoportos kedvezményt adunk, ennek mértékéről személyes megbeszélésre nyújtunk lehetőséget a +3620 990 6887
Jegyfoglalás, vásárlás a FÜGE szervezésében: jegy@fugeprodukcio.hu (MasterCard kártyával 10% kedvezmény!),
illetve személyesen 1065 Budapest, Révay u. 16. Hétfőtől-csütörtökig: 10.00-20.00, Péntek: 12.00-16.00